

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและประวัติเจดีย์สถานในศรีลังกา

กับภาพจำความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของคนในดินแดนไทย: ข้อมูลจากลายลักษณ์อักษร

ดินแดนไทยกับศรีลังกามีการติดต่อสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนากันมาอย่างยาวนาน โดยก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาจมีการติดต่อสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนาระหว่างกันมาแล้ว แต่หลักฐานด้านลายลักษณ์อักษรและพุทธศิลปกรรมยังมีน้อยเกินกว่าจะอธิบายให้เห็นภาพความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ กระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ อันเป็นระยะเวลาที่ในดินแดนไทยเกิดบ้านเมืองต่างๆ ขึ้น ได้แก่ นครศรีธรรมราช สุโขทัย ล้านนา และกรุงศรีอยุธยา ได้พบหลักฐานว่าพุทธศาสนาจากศรีลังกาได้เป็นแกนความเชื่อหลักของบ้านเมืองเหล่านั้น นักวิชาการนิยมเรียกพุทธศาสนาแบบนี้ว่า “ลังกาวงศ์” เป็นพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีในการเขียนคัมภีร์ ซึ่งในปัจจุบันได้กำหนดเรียกพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีว่า “พุทธศาสนาเถรวาท”

คนไทยในระบอบนั้นมองว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการเดินทางไปสืบพุทธศาสนายังศรีลังกา ในที่สุดพุทธศาสนาจากศรีลังกาซึ่งใช้ภาษาบาลีในการเขียนคัมภีร์ได้หยั่งรากลึกยังบ้านเมืองต่างๆ ในดินแดนไทย ก่อเกิดพัฒนาการขึ้นภายในโดยการผสมผสานกับประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละพื้นที่ ทำให้ดินแดนไทยได้กลายเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าดินแดนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงศรีอยุธยา ราชธานีที่มีอายุยืนนานกว่าศูนย์กลางอื่นๆ ที่ถือกำเนิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน มีอำนาจทางการเมืองการปกครองมากที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองที่สุดแห่งหนึ่ง

ด้วยความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยา เมื่อพุทธศาสนาในศรีลังกาใกล้จะเสื่อมสูญ อันตรงกับช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กษัตริย์ชาวลิงหัดคือพระเจ้ากิตติสิริราชสิงหะจึงส่งราชทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อขอพระสงฆ์สยามไปบวชเรียนกุลบุตรในเกาะศรีลังกา ผลจากการดำเนินการครั้งนั้นทำให้พุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยากลายเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาในศรีลังกา ตราบกระทั่งปัจจุบัน เรียกกันว่า “พุทธศาสนาสยามวงศ์”

การเผยแพร่พุทธศาสนาสยามวงศ์สู่ศรีลังกาเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาในดินแดนไทยซึ่งมีรากฐานมาจากศรีลังกานั้น แม้จะผ่านการวิวัฒนาการตามเหตุปัจจัยต่างๆ แต่ก็ยังคงเป็นแบบแผนที่ชาวศรีลังกาให้การยอมรับ นั่นอาจหมายความว่า แม้กระทั่งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายซึ่งล่วงเลยจากจุดเริ่มต้นการรับพุทธศาสนาจากศรีลังกามาหลายร้อยปี แต่ระเบียบแบบแผนประเพณียังคงสืบต่อกันมาไม่ขาด แม้ว่าอาจจะไม่เหมือนเดิมทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็คงจะใกล้เคียงกับประเพณีดั้งเดิมของศรีลังกาที่สุดเท่าที่จะหาได้ในระบอบนั้น ชาวสิงหะจึงเลือกพระสงฆ์กรุงศรีอยุธยาให้ไปบวชกุลบุตรตน

พุทธศาสนาจากศรีลังกาส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทย ไม่เพียงแต่ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นพิธีกรรมเท่านั้น หากแต่ศิลปกรรมหรือพุทธศิลป์ก็ได้รับผลกระทบด้วย ราวกับว่าถนนทุกสาย ของงานพุทธศิลป์ไทยในระยะเวลาหนึ่งได้มุ่งหน้าสู่ศรีลังกา สิ่งดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากมุมมองว่าศรีลังกาเป็น ศูนย์กลางของพุทธศาสนา

ดังนั้นก่อนที่จะวิเคราะห์รายละเอียดในบทต่อไปว่าแต่ละยุคสมัยมีพุทธศิลป์ใดบ้างที่เป็นผลมาจาก มุมมองว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ในบทนี้จึงจำเป็นต้องอ้างถึงคัมภีร์และลายลักษณ์อักษรอื่นๆ ที่สะท้อนว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา โดยแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑.หลักฐานที่แต่งขึ้นในศรี ลังกา ที่กล่าวถึงประวัติพุทธศาสนาและประวัติเจติยสถานในดินแดนตน แต่ได้ส่งผลกระทบต่อความคิดของผู้คนใน ดินแดนไทยให้มองศรีลังกาว่าเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ๒.หลักฐานที่แต่งขึ้นในดินแดนไทย ที่สะท้อน ความคิดทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของศรีลังกา

อนึ่ง จำเป็นต้องกล่าวไว้ในที่นี้ก่อนว่า เดิมทีพุทธศาสนาในศรีลังกามีกายแยกย่อยออกไปอีกมากมาย เป็นเช่นนี้มาแล้วตั้งแต่สมัยอนุราชปุระ โดยรวมพุทธศาสนาตามแบบสำนักมหายานเป็นทีแรกพรหลายมากที่สุด แต่พุทธศาสนาของสำนักอื่น ๆ ก็เจริญควบคู่กันไป ในที่สุดเมื่อเกิดการสังคายนาพุทธศาสนาขึ้นในสมัยโปลนนา รุวะและในสมัยหลังจากนั้น ได้ทำให้หลักธรรมคำสอนที่แตกต่างหลากหลายเหลือเพียงคำสอนของสำนักมหา วิหาร สำนักนี้ถือกำเนิดขึ้นในศรีลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ หลังจากการสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ ๓ ใน อินเดียสำเร็จลง พระมหินทเธระได้นำเอาพุทธศาสนาที่ผ่านการสังคายนาใหม่มาเผยแผ่ยังศรีลังกา ตรงกับ รัชกาลพระเจ้าเวทานัมปิยิตตะยะ เป็นพุทธศาสนาที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า พุทธศาสนาเถรวาท ใช้ภาษา บาลีเผยแผ่พระธรรมคำสอน ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาในศรีลังกาที่ตกทอดให้รับทราบได้ในปัจจุบันย่อม ศึกษาได้จากคัมภีร์และเอกสารที่แต่งขึ้นโดยพระภิกษุสำนักมหายานเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์ที่ ถือเป็นคู่มือการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและประวัติศาสตร์บ้านเมืองยุคโบราณ ซึ่งบางเรื่องอาจจะ แตกต่างไปจากความเชื่อของพุทธศาสนาสำนักอื่นก็ได้

ผลที่ได้จากการตรวจสอบคัมภีร์และลายลักษณ์อักษรที่แต่งขึ้นในศรีลังกาและไทยที่ตกทอดมาจน ปัจจุบัน พบว่ามีเนื้อหาหนึ่งที่ได้รับการเน้นย้ำอยู่เสมอ คือ ศรีลังกาเป็นดินแดนที่พระพุทธรองค์เคยเสด็จมาเพื่อ ตระเตรียมไว้ให้เป็นที่ตั้งมั่นพุทธศาสนา พระองค์ตรัสว่าพระอดีตพุทธเจ้าในภัททกัปนี้คือ ๓ พระองค์ที่เคย มายังศรีลังกา ทรงทำนายว่าสถานที่หลายแห่งในศรีลังกาจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์เนื่องในพุทธศาสนาอย่างอื่น สถานที่หลายแห่งนั้นเป็นตำแหน่งเดียวกันกับที่พระอดีตพุทธเจ้าเคย เสด็จเยือนหรือประดิษฐานสิ่งสำคัญอันเนื่องด้วยพระอดีตพุทธเจ้า ทั้งยังพยากรณ์ว่าพระมหินทเธระจะเป็นผู้ นำเอาพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานและพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองสืบไป

เรื่องราวดังกล่าวข้างต้นนี้ได้รับการผลิตซ้ำจนเกิดภาพจำทั้งในหมู่ชาวสิงหลและผู้คนในดินแดนไทย ว่าศรีลังกาเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา รายละเอียดเนื้อความที่สำคัญ ในประเด็นต่างๆ ข้างต้นจะกล่าวถึงในลำดับถัดไปนี้

๒.๑ ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังศรีลังกาเพื่อเตรียมให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา

สำหรับคนในปัจจุบันคงมองว่าการเสด็จมาศรีลังกาของพระพุทธองค์เป็นเรื่องที่เชื่อถือได้ยาก แต่สำหรับผู้คนสมัยโบราณทั้งในศรีลังกาและไทยเชื่อถือว่าเป็นเหตุการณ์จริงซึ่งส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อพุทธศาสนาทั้ง ๒ ดินแดน

เรื่องราวที่อ้างถึงพระพุทธองค์ว่าเสด็จมาลังกาทวีป ๓ ครั้ง เป็นที่จดจำและเล่าขานอย่างแพร่หลาย เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้คนในดินแดนไทยมองว่าลังกาทวีปเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนา

คัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในศรีลังกาหลายฉบับได้อ้างว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังศรีลังกาทั้งสิ้น ๓ ครั้ง เพื่อจัดเตรียมให้ดินแดนนี้เป็นที่อาศัยของมนุษย์ และเป็นที่ตั้งมั่นของพุทธศาสนา ความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่ได้มีผลต่อชาวสิงหลเท่านั้น หากแต่ส่งผลต่อพุทธศาสนาในดินแดนไทยด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์ที่แต่งขึ้นทางภาคเหนือของไทยโดยพระรัตนปัญญาเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๗๑ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ ว่ามีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ ๒๕ รูป พระภิกษุชาวแคว้นกัมพูชาซึ่งอาจหมายถึงลพบุรี ๘ รูป เดินทางไปยังศรีลังกาเพื่ออุปสมบทใหม่ โดยให้เหตุผลไว้ข้อหนึ่งว่า “...เมื่อพระสัมมาสัมพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จไปลังกาทวีป ๓ ครั้ง โดยจะให้ศาสนาของพระองค์ตั้งมั่นในลังกาทวีป แม้พวกเราควรจะไปลังกาทวีป นำเอาหลักการแห่งพุทธศาสนามาปลูกฝังในประเทศของเรา พระเถระเหล่านั้นตกลงกันเป็นเอกฉันท์ จึงไปลังกาทวีปตามระยะทาง”^๑ เมื่อกลับมายังดินแดนไทยแล้วพระภิกษุกลุ่มนี้ได้กลับมาเผยแผ่พุทธศาสนายังบ้านเมืองต่างๆ เช่น อยุธยา ศรีสัชชาลัย สุโขทัย ในที่สุดได้ไปพำนักอยู่ที่วัดป่าแดงหลวง เมืองเชียงใหม่ จึงเรียกว่า พระภิกษุณิกายวัดป่าแดง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สีลนิกาย

๒.๑.๑ คัมภีร์พุทธศาสนาในศรีลังกากับเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จยังศรีลังกา

การเสด็จไปยังศรีลังกาของพระพุทธองค์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ที่แต่งขึ้นในศรีลังกาหลายเรื่อง ที่สำคัญและเป็นที่ยุ้จักในหมู่คนไทย ได้แก่ คัมภีร์ที่ปวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์ทราฐาธาตุวงศ์ ประมวลได้ดังนี้

- คัมภีร์ที่ปวงศ์

คัมภีร์ที่ปวงศ์แต่งเป็นภาษาบาลีในสมัยอนุราธปุระ ราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ มีรายละเอียดสรุปได้ว่าเมื่อตรัสรู้ในสัปดาหที่ ๑ พระพุทธองค์ใช้ญาณที่ชนะทอดพระเนตรไปยังศรีลังกา ได้พบว่าดินแดนที่พระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆเคยเสด็จมา ครั้นนั้นยังเป็นที่ยอาศัยของฝูงยักษ์และรากษส พวกนี้ไม่สามารถทำนุบำรุงรักษาพุทธศาสนาได้ จึงมีพระพุทธองค์ให้ไปอยู่ที่อื่น ตั้งพระทัยให้ศรีลังกาไว้ให้เป็นที่อยู่ของมนุษย์ เพื่อให้

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔ ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๗), หน้า ๑๑๖.

พุทธศาสนาได้ตั้งมั่นในดินแดนนี้ได้มั่นคงสืบไป เพราะมนุษย์สามารถทำนุบำรุงรักษาพุทธศาสนาได้ พระพุทธองค์ทราบดีด้วยทิพยสัมผัสว่าพระมหินทลระจะนำพุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนนี้^๖

พระพุทธองค์เสด็จมายังศรีลังกาทั้งสิ้น ๓ ครั้ง เพื่อตระเตรียมดินแดนนี้ให้เป็นที่อยู่ของมนุษย์และเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธศาสนา ครั้งแรกที่เสด็จมามีวัตถุประสงค์เพื่อปราบเหล่ายักษ์ ให้อภัยย้ายถิ่นฐานไปอยู่ยังเกาะศิริยทิวป์ ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นหลังจากตรัสรู้แล้ว ๕ ปี เพื่อปราบบรรดานาคทั้งหลายที่สู้รบกัน เพราะทรงเห็นว่านาคทั้งหลายต่างมีฤทธิ์ หากสู้กันจะนำพาความวิบัติสู่ดินแดนนี้ได้ พระพุทธเจ้าแสดงปาฏิหาริย์จนเหล่า นาครายอมแพ้และยกบัลลังก์ให้ ครั้งที่ ๓ เกิดขึ้นเมื่อ ๘ ปีภายหลังจากตรัสรู้ เสด็จมายังลังกาพร้อมด้วยพระอรหันตสาวก ๕๐๐ องค์ ตามคำอาราธนาของพระยามณีอักษิกาคราช^๗

- คัมภีร์มหาวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์แต่งเป็นภาษาบาลีในสมัยอนุราชปุระ ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ ได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมไปจากคัมภีร์ทีปวงศ์ มีมากมายหลายสำนวน แต่โครงเรื่องหลักคล้ายคลึงกัน ในส่วนของกรณคดีจมาศรีลังกาของพระพุทธเจ้า ๓ ครั้งกล่าวได้ว่ามีโครงเรื่องโดยรวมเป็นไปทำนองเดียวกันกับคัมภีร์ทีปวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีต้นฉบับจากภาษาบาลีอื่นเก่าแก่ เริ่มต้นเรื่องราวไว้ในสัปดาห์แรกหลังตรัสรู้ พระพุทธองค์ใช้ทิพยจักขุทอดพระเนตรมายังศรีลังกา เห็นว่าในดินแดนนี้จะมีผู้บรรลุมรรคผลจำนวนมาก แต่ขณะนั้นศรีลังกายังมีเขียดแดนที่จะเผยแพร่ธรรมคำสอนได้ เพราะยังเป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ ทรงเห็นอนาคตว่าจะเสด็จมายังลังกาทวีป ๓ ครั้ง ครั้งแรกเพื่อปราบเหล่ายักษ์ ครั้งที่ ๒ เพื่อปราบเหล่า นาค และครั้งที่ ๓ เพื่อเทศนาโปรดพระยามณีอักษิกาคราช ทั้งยังเห็นด้วยว่าจะเข้าสมาบัติบนจุดที่จะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในลังกาทวีป และเห็นว่าพระมหินทลระจะเป็นผู้นำพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่น^๘

สำหรับรายละเอียดการเสด็จมายังศรีลังกา ๓ ครั้ง ซึ่งคัมภีร์มหาวงศ์ได้ให้รายละเอียดเป็นลำดับถัดไปนั้น ประมวลได้ดังนี้ ครั้งที่ ๑ เมื่อภายหลังตรัสรู้แล้ว ๕ เดือน เสด็จไปปราบเหล่ายักษ์ นำพ่ายักษ์ทั้งหลายไปสู่เกาะศิริยทิวป์ ซึ่งจุดที่พระพุทธองค์เสด็จลงมาเพื่อปราบยักษ์ต่อมาได้เป็นที่ตั้งของมที่ยังคงเจดีย์ จากนั้นพระ

^๖ พระคัมภีร์ทีปวงศ์. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูธรรมโฆษาผดุงกิจ วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๒๖ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๒-๓. และดูเนื้อความที่คล้ายคลึงกันใน คัมภีร์ทีปวงศ์ พงศาวดารพุทธศาสนาเล่มแรกโดยภิกษุณีศรีลังกา. แปลโดย ฉัตรสมุทลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทา) (นครปฐม : มูลนิธิพุทธสาวิกา, ๒๕๕๒), หน้า ๔-๕.

^๗ พระคัมภีร์ทีปวงศ์, หน้า ๔-๑๐. และดูเนื้อความที่คล้ายคลึงกันใน คัมภีร์ทีปวงศ์ พงศาวดารพุทธศาสนาเล่มแรก โดยภิกษุณีศรีลังกา. แปลโดย ฉัตรสมุทลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทา), หน้า ๑๐-๑๔.

^๘ กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒-๒๔. อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มหาวงศ์สำนวนอื่นไม่ปรากฏเรื่องราวในสัปดาห์ที่ ๑ หลังตรัสรู้ตามแบบนี้ เช่น คัมภีร์มหาวงศ์ที่แปลโดย George Turnour ตูรายละเอียดได้ใน *The Mahavamsa, part I*, trans. by George Turnour (New Delhi : Asian Educational Services, 2000).

พุทธองค์ทรงสวดพระปริตรคุ้มครองเกาะศรีลังกาไว้ ได้เทศนาโปรดเวทาคตลอดจนมนุษย์ต่างๆ หนึ่งในนั้นมี
 สุมณฑพด้วย โปรดประทานพระเกศาธาตุให้สุมณฑพไว้สักการบูชา โดยนำไปประดิษฐานไว้ในเจดีย์แก้วผลึก
 วางตั้งอยู่บนตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าประทับหรือตำแหน่งของมหายังคงเจดีย์

จากนั้นเมื่อภายหลังจากตรัสรู้ได้ ๕ ปี พระพุทธองค์ได้เสด็จมายังศรีลังกาเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อโปรดเหล่า
 พระยานาคที่กำลังทำสงครามเพื่อแย่งชิงบัลลังก์แก้ว ทรงกระทำปาฏิหาริย์และเทศนาสั่งสอนธรรมแก่เหล่า
 นาคจนเลื่อมใสศรัทธา เหล่านาคจึงยกบัลลังก์แก้วถวายแด่พระพุทธองค์ พระองค์มอบบัลลังก์แก้วนั้นคืนแก่
 พระยานาคเพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาสืบไป

ภายหลังจากตรัสรู้แล้ว ๘ ปี พระพุทธองค์เสด็จสู่ลังกาอีกครั้งพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ตาม
 คำขอร้องของพระยามณเฑียรบาลนครราช ไปยังที่อยู่ของนาคราชคนนี้ ประทับบนพระแท่นที่พระยานาคได้
 เตรียมไว้ ซึ่งพระแท่นนี้ต่อมาได้มีกัลยาณิเจดีย์สร้างครอบทับไว้ ทรงเทศนาพระธรรมแด่เหล่านาคทั้งหลาย
 ครั้นเมื่อเทศนาเสร็จจึงเสด็จไปที่ต่างๆ^๕

- คัมภีร์สำคัญอื่นๆ

คัมภีร์ที่จะกล่าวถึงไว้ในที่นี้ ได้แก่ คัมภีร์ทราฐาธาตุวงศ์ ซึ่งต้นฉบับเดิมคงเป็นภาษาสิงหล แต่งขึ้นเมื่อ
 ราวพุทธศตวรรษที่ ๙ สมัยอนุราชปุระ ต่อมาได้แปลเป็นภาษาบาลีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในสมัยโปลิน
 นารูระ วัตถุประสงค์การแต่งคัมภีร์นี้เพื่อกล่าวถึงเรื่องราวพระเชี้ยวแก้วเป็นหลัก ดังนั้นการเสด็จมายังศรีลังกา
 ๓ ครั้งของพระพุทธเจ้าจึงกล่าวไว้รวบรัด^๖ เช่นเดียวกับคัมภีร์สันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรุทธกถาพระวินัย
 ปิฎก แต่งขึ้นในสมัยอนุราชปุระเช่นกัน กล่าวถึงการเสด็จยังลังกาของพระพุทธองค์ไว้รวบรัด แต่โครงเรื่องเป็น
 เช่นเดียวกับคัมภีร์อื่นๆ โดยเริ่มต้นจากการเสด็จมายังศรีลังกาครั้งที่ ๑ เพื่อปราบยักษ์ ตั้งพระทัยว่าเมื่อ
 บริณิพพานแล้วพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ที่นี้ ครั้งที่ ๒ เสด็จมาเพื่อทรมานพระยานาค และครั้งที่ ๓ เสด็จมา
 พร้อมกับพระสาวก ๕๐๐ รูป ประทับนั่งเข้าฌานในสถานที่ต่างๆ^๗

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในตอนนี้ ซึ่งเป็นเรื่องราวการเสด็จมาลังกาทวีปของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏใน
 คัมภีร์ที่แต่งขึ้นในศรีลังกา ได้พบว่าพระเถรจารย์ในอดีตได้พยายามอธิบายว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาลังกาเพื่อ
 ตระเตรียมดินแดนนี้ให้เป็นสถานที่ที่ศาสนาของพระองค์จะตั้งมั่น เป็นความเชื่อเก่าแก่แต่ครั้งพุทธศตวรรษที่
 ๙-๑๐ เป็นอย่างน้อย และเป็นความเชื่อที่ส่งผลให้ทัศนคติของชาวสิงหลและชาวเมืองต่างๆ ในดินแดนไทยมอง

^๕ กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มเหศวร์. หน้า ๓๗-๔๔. และดู
 เนื้อความที่คล้ายคลึงกันใน The Mahavamsa, part I trans. by George Turnour, p.4-6.

^๖ พระธรรมกถึก. คัมภีร์ทราฐาธาตุวงศ์. แปลโดย สวาท เหล่าอุดม (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), ไม่ปรากฏเลข
 หน้า, หน้า ๒๖-๒๗.

^๗ พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ภาค ๑ มหาวีถิงค์ ปฐมภาค และอรุทธกถา (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐),
 หน้า ๑๔๔-๑๕๐.

ครั้งถึงกว่าเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา เพราะพระพุทธเจ้าได้ตระเตรียมความพร้อมให้ดินแดนนี้แล้ว

๒.๑.๒ คัมภีร์พุทธศาสนาในไทยกับเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จยังศรีลังกา

คัมภีร์พุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในดินแดนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคเหนือ ซึ่งบทบาทของคัมภีร์พุทธศาสนาจากศรีลังกาเข้ามาทางศรีมณฑลการแต่งคัมภีร์ท้องถิ่นอย่างมาถัน ได้พบว่าเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จยังศรีลังกา ๓ ครั้งปรากฏอยู่อย่างแพร่หลาย เช่น ตำนานมูลศาสนา แต่งโดยพระพุทธพุกามและพระพุทธานุญ เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระปัญญาธรรมา ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๗๑

เนื้อหาที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาคล้ายคลึงกับคัมภีร์ที่สร้างขึ้นในศรีลังกา กล่าวคือ พระพุทธองค์ใช้ญาณทอดพระเนตรไปยังศรีลังกา พบว่ายังเป็นที่อยู่ของพวกผีเสื้อ (ยักษ์) ทรงทราบว่าต่อไปภายหน้าพระองค์จะเสด็จสู่ดินแดนนี้เพื่อขับไล่อักษ์เหล่านี้ไปอยู่ยังคิริยทวีปเพื่อให้ลังกาทวีปเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนา เพราะยักษ์เหล่านี้ประกอบด้วยมีจฉาที่ฐิจะเป็นภัยต่อพุทธศาสนาได้ จากนั้นจะเสด็จมายังลังกาครั้งที่ ๒ เพื่อโปรดนาคที่ทะเลาะกัน และครั้งที่ ๓ เสด็จมาโปรดพระยามณีอภิกษาคราช ดินแดนนี้ได้กลายเป็นสถานที่บริสุทธิ์งดงาม สมกับการประดิษฐานพระพุทธศาสนา และทรงเล็งเห็นว่าพระมหินทระจะเป็นผู้นำเอาพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่

เมื่อจบการทอดพระเนตรด้วยญาณไปยังศรีลังกาแล้ว เนื้อหาในตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงการเสด็จไปยังศรีลังกาของพระพุทธเจ้า ครั้งที่ ๑ ไปยังบริเวณมหายังคณเจดีย์ ทรงแสดงปาฏิหาริย์เพื่อปราบเหล่ายักษ์ที่ชุมนุมกันอยู่ในที่นั้น และนำเหล่ายักษ์ไปยังคิริยทวีป ทรงสวดพระปริตรคุ้มครองศรีลังกาไว้ จากนั้นทรงนั่งบำเพ็ญสมาบัติและเทศนาสั่งสอนแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มหาสมณเทพซึ่งเป็นเทวดาองค์สำคัญได้ขออสังการบูชาแทนพระพุทธองค์ จึงประทานพระเกศาไว้ให้ จากนั้นสมณเทพได้นำไปประดิษฐานในเจดีย์ที่สร้างเหนือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมา ซึ่งก็คือที่ตั้งของมหายังคณเจดีย์นั่นเอง

จากนั้นภายหลังตรัสรู้แล้ว ๕ ปี พระพุทธองค์เสด็จไปยังศรีลังกาเพื่อยุติการสู้รบเพื่อแย่งชิงบัลลังก์แก่ระหว่างนาคราช ๒ กลุ่ม เทศนาสั่งสอนเหล่านั้นจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงถวายบัลลังก์แก่พระพุทธองค์ เมื่อตรัสรู้แล้ว ๘ ปี พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้เสด็จยังศรีลังกาเพื่อโปรดพระยามณีอภิกษาคราชที่บริเวณกัลยาณี

สำหรับคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงการเสด็จมาศรีลังกาไว้เป็นส่วนหนึ่งของพุทธประวัติต่อเนื่องกับตอนอื่นๆ มีเนื้อหาราวบริด กล่าวคือ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังศรีลังกาทวีปครั้งที่ ๑ ที่บริเวณมหายังคณสถูปกระทำกิจที่ควรทำ ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อ ๕ ปีหลังตรัสรู้ ได้เสด็จไปลังกาในบริเวณนาคทวีปเพื่อปราบเหล่า

^{๑๑} พระพุทธพุกาม และพระพุทธานุญ. ตำนานมูลศาสนา. แปลโดย สุต ศรีสุมวงศ์ และ พรหม ขมาลา, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๘, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๙), หน้า ๒๓๒-๒๓๓.

ทั้งหลายที่ท่าสงครามกัน จากนั้นครั้งที่ ๓ เมื่อ ๘ ปีหลังตรัสรู้ ได้เสด็จไปยังบริเวณกัลยาณีเพื่อโปรดพระยามณี อักษิ^๑ ทั้งนี้ผู้รจนาคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงพุทธประวัติที่เกิดขึ้นในศรีลังกามากกว่าที่เกิดขึ้นในเมืองอื่น น่าจะเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้แต่งว่ามีความเอาใจใส่ต่อสิ่งประวัตินพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในศรีลังกามากกว่าที่อื่น แม้กระทั่งบ้านเมืองที่เป็นที่เกิดพุทธศาสนาก็ได้รับการกล่าวถึงน้อยกว่า

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในส่วนนี้ จะเห็นได้ว่าการเสด็จไปยังศรีลังกาของพระพุทธองค์เพื่อตระเตรียมดินแดนนี้ให้เป็นที่ประดิษฐานพุทธศาสนา เป็นหนึ่งในเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในล้านนา เนื้อความตอนนี้สะท้อนให้เห็นว่าความในดินแดนไทย โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา ได้ยอมรับว่าศรีลังกาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธองค์คุ้มครอง เป็นที่ตั้งมั่นของพุทธศาสนา จากที่คนเรียดังกล่าวนี้ย่อมส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ไทยให้มีความสัมพันธ์กับศรีลังกาย่างแน่นอน

๒.๒ โสฬสมหาสถาน: สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าเสด็จเยือนศรีลังกา

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จยังลังกาทวีปได้ทำให้จุดที่พระองค์เสด็จมา กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีทั้งสิ้น ๑๖ แห่ง ผู้คนในดินแดนไทย รู้จักสถานที่เหล่านั้นและมองว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา เช่นกัน จึงมีการเดินทางไปสักการบูชาตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี

จากเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ต่างๆ ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเยือนศรีลังกา ๓ ครั้งนั้น แต่ละครั้งพระพุทธองค์ได้ประทับเทศนาสั่งสอนธรรมหรือบำเพ็ญสมาบัติอยู่ ณ สถานที่ต่างๆ รวมทั้งสิ้น ๑๖ แห่ง เรียกว่า “โสฬสมหาสถาน” ต่อมาสถานที่เหล่านั้นได้กลายเป็นเจดีย์สถานศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ตั้งของ

สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่กษัตริย์องค์ต่างๆ สร้างขึ้นในตำแหน่งที่พระพุทธองค์ประทับ ยกเว้นเพียง ๓ แห่ง ที่สิ่งสักการะไม่ใช่สถูป คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธบาทบนเขาสมณภูฏ และถ้ำทิวาคูหา

โสฬสมหาสถานแห่งแรก คือ มหิยัคณเจดีย์ สร้างขึ้นในตำแหน่งที่พระพุทธองค์ประทับในครั้งที่มาครั้งแรกเพื่อปรายภัย^๒ แห่งที่สอง คือ นาคทวีปเจดีย์ สร้างขึ้นในตำแหน่งที่พระพุทธองค์ประทับในครั้งที่มาครั้งที่สองเพื่อปราบนาคทั้งหลาย แห่งที่สาม คือ กัลยาณีเจดีย์ สร้างขึ้นในตำแหน่งบัลลังก์ที่พระพุทธองค์ประทับเพื่อเทศนาโปรดพญาอักษิกนาคราช จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังสถานที่ต่างๆ อีก ๑๓ แห่ง ได้แก่ ประทานรอยพระพุทธบาทไว้บนเขาสมณภูฏ พักผ่อนพระอริยาบถที่ถ้ำทิวาคูหา จากนั้นได้ไปยังสถานที่ต่างๆ พร้อมทั้งมีพระพุทธทำนายว่าจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ คือ ทิวาภิเจดีย์ มุตติคนเจดีย์ ดิสสมหารามเจดีย์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มริจวัฏฏีเจดีย์ สุวรรณมลิกเจดีย์ (มหาเจดีย์) ฎุปารามเจดีย์ อภัยศิริเจดีย์ เขตวันเจดีย์ เสลเจดีย์ และกตรคามเจดีย์

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ. ฌินภวสมณสังคายน. แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๐, ๔๓-๔๕.

เจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานตั้งอยู่ที่เมืองอนูราชประมาณถึง ๗ แห่ง คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มริจวิภูฏยเจดีย์ สุวรรณมาลิกเจดีย์ (มหาเจดีย์) อุปารามเจดีย์ อภัยศิริเจดีย์ เขตวันเจดีย์ เสลเจดีย์ ที่เหลือกระจายตัวตั้งแต่ตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนล่างของประเทศ เป็นสถานที่แสวงบุญของชาวสิงหล มีหลักฐานว่าคนในดินแดนไทยเมื่ออดีตกาลได้รู้จักโสฬสมหาสถานเหล่านี้ และเคยเดินทางไปสถานที่เหล่านี้ด้วย เช่น พระภิกษุชาวเชียงใหม่และชาวเมืองอื่นๆ ที่ไปบวชเรียนใหม่ในลังกามาเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ ปรากฏข้อมูลในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ว่าได้ไปนมัสการพระทันตธาตุ พระพุทธรูปบาทนาเขาสุมณภูฏ และมหาสถาน ๑๖ แห่ง^{๑๐๐}

เชื่อว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของโสฬสมหาสถานควรมีมาแล้วแต่สมัยอนูราชปุระ เพราะเจดีย์สถานเหล่านี้ล้วนมีประวัติการสร้างโดยกษัตริย์สมัยนั้น^{๑๐๑} ไม่มีเจดีย์สถานในสมัยโปตนารุระหรือสมัยหลังอยู่ในกลุ่มนี้เลย

๒.๒.๑ โสฬสมหาสถานในคัมภีร์ศรีลังกา

ในคัมภีร์ระยะแรกๆ ที่แต่งในสมัยอนูราชปุระยังระบุรายชื่อของโสฬสมหาสถานไม่ครบทั้ง ๑๖ แห่ง ทั้งยังมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างคัมภีร์ที่น่าสนใจมีดังนี้

- คัมภีร์ทีปวงศ์

คัมภีร์ทีปวงศ์ได้ลำดับสถานที่ที่พระพุทธองค์ประทับไว้ทั้งสิ้น ๖ แห่ง ได้แก่ ๑.มเหยียงคณเจดีย์ ๒.นาคทวีปเจดีย์ ๓.กัลยาณีเจดีย์ ๔.ทิฆวาปีเจดีย์ ๕.ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๖.บัลลังก์รับเครื่องไทยธรรมในมหาเมฆวัน (บริเวณมหาวิหารแห่งเมืองอนูราชปุระ) ทั้งนี้ในตำแหน่งที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์และบัลลังก์รับเครื่องไทยธรรมเป็นตำแหน่งที่เคยเป็นที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ของพระองค์ติดพุทธเจ้า ๓ พระองค์ในกับปัจจุบัน และเป็นตำแหน่งที่อดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์ในกับปัจจุบันเคยประทับรับเครื่องไทยธรรมเช่นกัน^{๑๐๒}

- คัมภีร์มหาวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ระบุรายนามไว้ทั้งสิ้น ๔ แห่ง โดยลำดับสถานที่ไว้ดังนี้ ๑.มเหยียงคณเจดีย์ ๒.นาคทวีปเจดีย์ ๓.กัลยาณีเจดีย์ ๔.พระพุทธรูปบาทนาเขาสุมณภูฏ ๕.เชิงเขาสุมณภูฏ (คงหมายถึงถ้ำทิวาคูหา) ๖.ทิฆวาปีเจดีย์ ๗.ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๘.อุปาราม ๙.เสล

^{๑๐๐} พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๑๗.

^{๑๐๑} อ่านรายละเอียดใน John Clifford Holt. The Religious World of Kirti Sri. (United States of America : Oxford University Press, 1996), p. 57-63.

^{๑๐๒} พระคัมภีร์ทีปวงศ์, หน้า ๑๐. และดูข้อความคล้ายกันใน คัมภีร์ทีปวงศ์ พงศาวดารพุทธศาสนาเล่มแรกโดยภิกษุณีศรีลังกา. แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมันทา), หน้า ๑๔-๑๕.

เจดีย์^{๑๓} ในขณะที่สำนวนแปลโดย George Turnour เพิ่มมหาสถูป (สุวรรณมालิกเจดีย์) เข้ามาอีก ๑ แห่ง โดยลำดับให้อยู่ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอุปาราม^{๑๔}

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้พรรณานำถึงสถานที่ที่จะสร้างมหาสถูปอีกครั้งหนึ่ง ว่าเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาและมีพระพุทธทำนายว่าจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์^{๑๕}

- คัมภีร์ทราฐาตุวงศ์

สำหรับคัมภีร์ทราฐาตุวงศ์มีวัตถุประสงค์หลักในการแต่งเพื่อกล่าวถึงเรื่องพระเชี้ยวแก้ว ดังนั้นการเสด็จมาลังกา ๓ ครั้งของพระพุทธองค์กล่าวไว้อย่างย่อ สสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับมีทั้งสิ้น ๑๐ แห่ง โดย ๓ แห่งแรกตรงกับคัมภีร์ที่ปวงศ์และมหาวงศ์ คือ มเหยงค์คณเจดีย์ นาคทวีปเจดีย์ และกัลยาณีเจดีย์ ส่วนลำดับถัดไปมีรายนามเหมือนกับคัมภีร์มหาวงศ์ฉบับแปลโดย George Turnour ได้แก่ ประทับรอยพระบาทบนเขาสุมณภู ที่หว่าปี เชิงเขา (หิวาคูหา) ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มหาสถูป (สุวรรณมालิกเจดีย์) อุปาราม และสิลาสถูป (เสลเจดีย์)^{๑๖}

- คัมภีร์สมันตปาสาทิกา

คัมภีร์สมันตปาสาทิกากล่าวถึงจำนวนสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับที่ศรีลังกาทั้งสิ้น ๘ แห่ง ได้แก่ มเหยงค์คณเจดีย์ นาคทวีปเจดีย์ มหาเจดีย์ (สุวรรณมालิกเจดีย์) อุปาราม ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มุตติคณเจดีย์ ที่หว่าปีเจดีย์ กัลยาณีเจดีย์^{๑๗} น่าสังเกตว่าได้เพิ่มมุตติคณเจดีย์ซึ่งไม่ปรากฏในคัมภีร์อื่นที่ยกมาก่อนหน้าด้วย

จากข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสี่ข้างต้น ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยอนูราธปุระ ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ เห็นได้ว่าแม้เนื้อหาในภาพรวมมีความคล้ายคลึงกันมาก แต่รายละเอียดของสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จมายังเกาะลังกากล่าวไว้แตกต่างกัน อาจแสดงถึงความสับสนหรือที่มาอันหลากหลาย และมีข้อน่าสังเกตยิ่งคือสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จมาไม่มีครบ ๑๖ แห่ง เชื่อว่าจำนวนโสฬสมหาสถานคงครบถ้วนทั้ง ๑๖ แห่งแล้วในตอนปลายสมัยอนูราธปุระ เป็นความเชื่อที่สืบต่อมาถึงปัจจุบัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับโสฬสมหาสถานคงแพร่หลายในสังคมศรีลังกามาก และการรับรู้ถึงสถานที่ทั้ง ๑๖ แห่งอย่างครบถ้วนเห็นได้จากภาพจิตรกรรมสมัยแคนติซึ่งร่วมสมัยกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและ

^{๑๓} กรมศิลปากร. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์*, หน้า ๔๙-๕๐.

^{๑๔} *The Mahavansa, part I*, trans. by George Turnour (New Delhi : Asian Educational Services, 2000), p.6-7.

^{๑๕} กรมศิลปากร. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์*, หน้า ๒๑๕.

^{๑๖} พระธรรมกิติติ. *คัมภีร์ทราฐาตุวงศ์* แปลโดย สวาท เหล่าอุด, ไม่ปรากฏเลขหน้า, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๗} *พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ภาค ๑ มหาวีถิงค์ ปฐมภาค และอรรถกถา*, หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

รัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้หลักฐานลายลักษณ์อักษรของศรีลังกาที่เขียนขึ้นในระยะนี้ก็แสดงจำนวนโสฬสมหาสถานครบ ๑๖ แห่ง เช่น สมณสันเทศของสังฆนายกวัดไทยศิริ (วัดอัสสิรี) เมืองแคนดี ที่มอบไว้กับราชทูตไทยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ไปศรีลังกาพร้อมกับพระสงฆ์ ในเอกสารนี้ได้ลำดับสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จยังศรีลังกาพร้อมรายละเอียดดังนี้ ๑. มหิยัคณเจติย สถานທີ່พระพุทธเจ้าเสด็จมาศรีลังกาครั้งแรกเพื่อปราบอักษ ๒. นาคทวีปเจติย สถานທີ່พระพุทธเจ้าเสด็จมาศรีลังกาครั้งที่ ๒ เพื่อยุติสงครามของเหล่านาค ประทับบนบัลลังก์แก้วที่นาคถวายให้ ต่อมามีการสร้างสถูปครอบไว้ ๓. กัลยาณีเจติย สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาศรีลังกาครั้งที่ ๓ พระองค์ประทับบนบัลลังก์ซึ่งพระยามณเฑียรชิกนาคราชถวาย ต่อมาได้สร้างสถูปกัลยาณีครอบไว้ จากนั้นเสด็จไปยังสถานที่ต่างๆ อีก ๑๓ แห่ง ลำดับดังนี้ ประทับรอยพระบาทบนยอดเขาสมณภูฏ ประทับที่ถ้ำวิภาควหาเพื่อบรรทม จากนั้นเสด็จไปยังเจติยสถานต่างๆ ทรงเข้าสมาบัติในที่ต่างๆ คือ ทิวาภิเจติย มุตติคนเจติย ติสสมหาวิหารเจติย ชिरเจติย (กตรคามเจติย) ที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ มริจวิฏญเจติย เหมมาลิกเจติย (สุวรรณมาลิกเจติย) ฤปาราม อภัยสิริเจติย เสลเจติย เขตวันเจติย^{๑๙๙}

๒.๒.๒ โสฬสมหาสถานในหลักฐานลายลักษณ์อักษรไทย

ผู้คนในดินแดนไทยรับรู้เรื่องราวของโสฬสมหาสถานพร้อมๆ กันกับการติดต่อสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากับศรีลังกา หลักฐานลายลักษณ์อักษรในยุคสมัยต่างๆ ทำให้ทราบว่าพระภิกษุจากดินแดนไทยจำนวนหนึ่งเคยเดินทางไปยังลังกาเพื่อกราบไหว้ปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้

- สุโขทัย

หลักฐานด้านศิลาจารึกที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยได้ทำให้ทราบว่ามีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งได้เดินทางไปยังศรีลังกาเพื่อสืบทอดศาสนา และได้ไปนมัสการโสฬสมหาสถาน แม้จารึกในสมัยนี้จะไม่เคยระบุรายชื่อโสฬสมหาสถานครบถ้วน ทว่าชื่อปูชนียสถานกลุ่มนี้ก็ได้พบกระจัดกระจายในจารึกหลายหลัก

พระมหาเถรศรีศรีทวารวจุมุณีเป็นพระภิกษุสมัยสุโขทัยเพียงรูปเดียวที่ปรากฏหลักฐานการเดินทางไปศรีลังกาอย่างค่อนข้างละเอียด โดยศึกษาได้จากจารึกวัดศรีชุม ด้วยสภาพจารึกที่ชำรุดทำให้ข้อความขาดหายเป็นช่วงๆ แต่กระนั้นก็ยังพบชื่อเจติยสถานในกลุ่มโสฬสมหาสถานจำนวนหนึ่ง ได้แก่ มหิยัคณเจติย สมณภูฏ นอกจากนี้ในจารึกยังกล่าวถึงพระนลาฏธาตุ (กระดูกหน้าผาก)^{๑๙๐} ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุองค์นี้

^{๑๙๙} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓๙-๔๔๐.

อนึ่ง สมณสันเทศของสังฆนายกวัดบุปผารามที่ฝากมากับราชทูตในคราวเดียวกัน ได้กล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังลังกว่ามีทั้งสิ้น ๑๖ แห่งเช่นกัน ทว่ากลับระบุชื่อไว้เพียง ๑๕ แห่ง เพราะเกิดความสับสน คลาดเคลื่อน ของชื่อสถานที่ ๒ แห่ง คือ ชिरอุปถัมภ์เมืองกตรคาม กับอภัยสิริอุปถัมภ์เมืองอนูราชปุระ ทั้ง ๒ แห่งนี้ต่างก็เป็นหนึ่งในโสฬสมหาสถาน ทว่าสมณสันเทศฉบับนี้กลับกล่าวถึงชिरอุปถัมภ์เมืองอนูราชปุระ เห็นได้ชัดว่าชื่ออภัยสิริอุปถัมภ์เมืองอนูราชปุระเรียกคลาดเคลื่อนไปเป็นชिरอุปถัมภ์ ในที่สุดส่งผลให้ชिरอุปถัมภ์เมืองกตรคามหายไปจากโสฬสมหาสถาน

^{๑๙๐} กรมศิลปากร. "ศิลาจารึกศรีชุม" ใน จารึกสมัยสุโขทัย. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๕๔-๗๔.

ประดิษฐานอยู่ภายในดิศสมหารามเจดีย์ จารึกนี้น่าจะเป็นหลักฐานหนึ่งที่สะท้อนว่าพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเดินทางไปยังเจดีย์สถานเหล่านั้นเพื่อสักการบูชา

เชื่อว่าพระภิกษุสมัยสุโขทัยรูปอื่นๆ ที่เดินทางไปศรีลังกาก็น่าจะไปนมัสการโสฬสมหาสถานด้วย หากแต่ไม่ปรากฏพบหลักฐานลายลักษณ์อักษรของท่านเหล่านั้นให้ศึกษาได้ แต่จากจารึกวัดศรีชุมที่เอ่ยถึงการเดินทางของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี และเอกสารลายลักษณ์อักษรในสมัยล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ได้กล่าวถึงการเดินทางไปนมัสการโสฬสมหาสถานของพระภิกษุรูปต่างๆ สะท้อนความแพร่หลายของการจาริกไปยังกาทวีปอย่างชัดเจน ทำให้เชื่อได้ว่ามีพระภิกษุสุโขทัยรูปอื่นเดินทางไปนมัสการโสฬสมหาสถานด้วย

จารึกหลายหลักในสมัยสุโขทัยเอ่ยถึงการนำต้นพระศรีมหาโพธิ์มาจากศรีลังกาและการจำลองพระพุทธรูปจากเขาสุมณภูมาไว้ยังดินแดนสุโขทัย ทั้ง ๒ แห่งนี้เป็นเจดีย์สถานในกลุ่มโสฬสมหาสถาน นับเป็นหลักฐานที่ทำให้เห็นว่าการเดินทางไปโสฬสมหาสถานไม่ได้เพื่อบนัการแต่เพียงอย่างเดียว แต่ได้นำกิ่งก้านสาขาของต้นพระศรีมหาโพธิ์หรือจำลองเจดีย์สถานศักดิ์สิทธิ์กลับมาด้วย

การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์จากศรีลังกาในอารามต่างๆ ปรากฏอยู่ในจารึกหลายหลัก เช่น จารึกนครชุม เอ่ยถึงการปลูกพระศรีมหาโพธิ์ที่เข้ามาพร้อมกับพระบรมสารีริกธาตุจากลังกาทวีปไว้ที่วัดพระบรมธาตุนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร^{๑๐๐} จารึกเขากบ กล่าวถึงการปลูกไว้ที่อารามบนเขากบ จังหวัดนครสวรรค์^{๑๐๑} เชื่อได้ว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์เหล่านี้เป็นกิ่งก้านจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่มหาวิหาร อันเป็นหนึ่งในโสฬสมหาสถาน

สำหรับการจำลองพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมณภูได้พบในจารึกของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ เช่น จารึกนครชุม กล่าวถึงพระองค์ว่าโปรดให้คนไปพิมพ์แบบมาสร้างไว้ ประดิษฐานตามภูเขาของเมืองต่างๆ ๔ เมือง คือ ศรีสังขาลัย สุโขทัย บางพาน และปากพระบาง^{๑๐๒} ภูเขาที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่จำลองมานี้มีหลักฐานว่าสมมติเรียกสมณภู^{๑๐๓} นอกจากนี้พระมหาธรรมราชาที่ ๔ ทรงอนุเคราะห์ให้สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งขึ้น ก็มีการเปรียบเทียบว่าดั่งพระพุทธรูปบนเขาสุมณภูด้วย^{๑๐๔}

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า พระภิกษุสมัยสุโขทัยที่เดินทางไปยังศรีลังกาเพื่อสืบพุทธศาสนาได้มีโอกาสบูชาเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานอย่างแน่นอน ส่งผลให้ชาวสุโขทัยรู้จักและศรัทธาในเจดีย์สถานเหล่านี้

^{๑๐๐} กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกนครชุม” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐๔), หน้า ๒๐๔.

^{๑๐๑} กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกวัดเขากบ” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐๔), หน้า ๑๘๕.

^{๑๐๒} กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกนครชุม” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*, หน้า ๑๐๔.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน. , กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกเขาสุมณภู” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐๔), หน้า ๘๔, ๘๗, ๙๑. และ กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกวัดเขากบ” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*, หน้า ๑๘๕.

^{๑๐๔} กรมศิลปากร. “ศิลาจารึกอภยเจดีย์วัดบูรพา” ใน *จารึกสมัยสุโขทัย*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐๔), หน้า ๒๒๕-๒๒๘.

- ล้านนา

คัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในล้านนา เช่น ตำนานมูลศาสนา โดยพระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ โดยพระรัตนปัญญาเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๗๑ ได้พบการพรรณนาถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์เสด็จไปศรีลังกา ๓ ครั้ง แต่ละครั้งได้ประทับในสถานที่ต่างๆ ที่ต่อมาจะได้เป็นเจดีย์สถาน และกล่าวถึงการเดินทางไปยังโสฬสมหาสถานของพระภิกษุสมัยนั้น

ตำนานมูลศาสนาเอ่ยถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปศรีลังกาไว้ว่า ครั้งที่ ๑ เสด็จยังสถานที่ที่จะเป็นมเหยียงคนเจดีย์ ครั้งที่ ๒ เสด็จยังสถานที่ที่จะเป็นนาคทวีปเจดีย์ ครั้งที่ ๓ เป็นครั้งที่ประทับตามสถานที่ต่างๆ มากที่สุด เริ่มต้นจากสถานที่ที่จะเป็นกัลยาณีเจดีย์ จากนั้นไปประทับรอยพระพุทธรูปบาทบนเขาสมณภูฏ ประทับพักก่อนที่เชิงเขา ซึ่งควรหมายถึงถ้ำทิวาคูห่านอง จากนั้นเข้าสมาบัติในที่ต่างๆ ที่จะได้กลายเป็นเจดีย์สถาน แต่ละที่ได้มอบหมายให้เทพเวทารักษาไว้ คือ “...*ทิวาปิยเจดีย์ ...มหาเจดีย์ ...อุปรากรม ...มริจเจดีย์ ...หรรคมหาเจดีย์ ...ติสสมหาวีหาร ...สมาวิหาร ...เข้าสู่โรธสมาบัติในที่หนึ่ง กับด้วยชาวเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ คน ในที่กายบ่อนเป็นขุนแห่งชอกห้วยอันหนึ่งชื่อว่ารวกัสสะ อันไหลออกมาจากที่ปิกลแห่งชอกอันชื่อว่าเสรู อันมีช้างไต่แห่งมหาคณานั้น...*”^{๒๕} รวมสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จมาทั้งสิ้น ๑๓ แห่ง ไม่ครบ ๑๖ แห่ง ตามคติโสฬสมหาสถาน อนึ่ง ตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงพระนลาฏธาตุและประวัติการสร้างติสสมหาเจดีย์เพื่อบรรจุพระนลาฏธาตุมากกว่าสถานที่อื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการเน้นย้ำพระนลาฏธาตุของคัมภีร์เห็นได้ในคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย^{๒๖}

นอกจากนี้ตำนานมูลศาสนายังพรรณานานว่า ชมภูทวีปกับลังกาทวีปเป็นดินแดนที่พระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ในภัทรกัปได้เสด็จไปมา ทุกพระองค์ย่อมขึ้นไปประทับพระพุทธรูปบาทบนเขาสมณภูฏ ซึ่งพระพุทธรูปเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ ประทับพระพุทธรูปบาทไว้ก่อนแล้ว พระพุทธเจ้าโคดมจะจึงได้ประทับไว้เป็นองค์ล่าสุด^{๒๗} ข้อความดังกล่าวนี้นับว่าสำคัญมาก น่าจะส่งผลให้ภาพพระพุทธรูปบาทบนเขาสมณภูฏในดินแดนไทยบางแห่งทำเป็นพระพุทธรูปบาทซ้อนกัน ๔ รอย โดยรายละเอียดจะกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในบทที่เกี่ยวข้อง

สำหรับคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงการเสด็จยังศรีลังกาของพระพุทธองค์จำนวน ๓ ครั้ง และสถานที่ประทับในแต่ละครั้งไว้ดังนี้ ครั้งที่ ๑ ไปยังบริเวณที่จะเป็นมเหยียงคนเจดีย์ ครั้งที่ ๒ ไปยังบริเวณที่จะเป็นนาคทวีปเจดีย์ ครั้งที่ ๓ เป็นครั้งที่พระพุทธองค์ประทับยังสถานที่ต่างๆ จำนวนมาก เริ่มต้นจากสถานที่ที่จะเป็นกัลยาณีเจดีย์ จากนั้นเสด็จไปยังเขาสมณภูฏเพื่อออกประทับรอยพระพุทธรูปบาท ประทับพักกลางวันทีภูเขา นี้ ซึ่งคงหมายถึงถ้ำทิวาคูหา จากนั้นเข้าสมาบัติยังสถานที่ต่างๆ ที่จะเป็นเจดีย์สถาน ลำดับดังนี้ “...*ทิวาปิยเจดีย์ ... อุปรากรม ...มริจเจดีย์ ...การามเจดีย์ ...ติสสมหาวีหารเจดีย์ ...นาคมหาเจดีย์ ...ที่ซึ่งประดิษฐานพระ*

^{๒๕} พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. *ตำนานมูลศาสนา*. แปลโดย สุด ศรีสมวงศ์ และ พรหม ขมาลา, หน้า ๒๐๓-๒๐๕.

^{๒๖} กรมศิลปากร. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร)*. คัมภีร์มหาวงศ์, หน้า ๘๖-๘๗.

^{๒๗} พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. *ตำนานมูลศาสนา*. แปลโดย สุด ศรีสมวงศ์ และ พรหม ขมาลา, หน้า ๒๕๑.

ธาตุกระตุกพระนลาต”^{๖๔} แต่ละแห่งมอบให้เทวดารักษาไว้ รวมสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาเยือนทั้งสิ้น ๑๒ แห่ง

แม้ชินกาลมาลีปกรณ์จะระบุรายนามเจดีย์สถานที่สร้างในตำแหน่งที่พระพุทธองค์เสด็จเยือนศรีลังกา ไม่ครบ ๑๒ แห่ง โดยอาจเกิดความสับสนหรือคลาดเคลื่อน แต่เชื่อได้ว่าชาวล้านนาสมัยนี้รู้จักคติโสฬสมหาสถานว่ามี ๑๒ แห่งอย่างแน่นอน เพราะมีข้อความในชินกาลมาลีปกรณ์อ้างอิงถึงพระภิกษุกลุ่มหนึ่งที่ไปบวชเรียนใหม่ที่ลังกามีชื่อ พ.ศ. ๑๔๖๗ ได้ไปนมัสการพระทันตธาตุ พระพุทธบาทบนเขาสุมนกฏ และมหาสถาน ๑๒ แห่ง^{๖๕} แม้ว่าจจะระบุแยกพระพุทธบาทบนเขาสุมนกฏออกมาต่างหากจากโสฬสมหาสถาน อันอาจจะท้อความสนใจพระพุทธบาทองค์นี้มากกว่าเจดีย์สถานอื่นๆ แต่โดยรวมย่อมเป็นหลักฐานว่าเรื่องราวของโสฬสมหาสถาน ๑๒ แห่งเข้ามายังล้านนาแล้ว

จากตำนานที่แต่งขึ้นในล้านนาข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปยังลังกาทวีป ๓ ครั้ง แต่ละสถานที่ที่พระองค์เสด็จไปกลายเป็นเจดีย์สถานศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่านามของสถานที่ต่างๆ จะไม่ครบถ้วนก็ตาม

- กรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระภิกษุสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปสักการบูชาเจดีย์สถานในศรีลังกา โดยปรากฏอยู่ในหลักฐานลายลักษณ์อักษรหลายฉบับ สืบย้อนกลับไปยังสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางได้เป็นอย่างน้อย โดยพบข้อมูลในพระราชพงศาวดารที่กล่าวถึงการค้นพบพระพุทธบาทที่สระบุรีในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ว่าต้องตามที่ชาวศรีลังกาบอกเข้ามาว่ากรุงศรีอยุธยาก็มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่บนเขาสุวรรณบรรพต^{๖๖} ทั้งนี้ต้นเหตุที่ทำให้เกิดการค้นหาพระพุทธบาทองค์นี้เป็นเพราะพระภิกษุอยุธยาเดินทางไปยังลังกาทวีปเพื่อให้หว่าพระพุทธบาทที่เขาสุมนกฏ พระสมณะชาวลิงจึงกล่าวว่าที่

^{๖๔} พระรัตนปัญญาเถระ. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. แปลโดย ร้อยคำรวมโท แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๔๑, ๔๔-๔๕.

อย่างไรก็ตาม ชินกาลมาลีซึ่งแปลจากชินกาลมาลีปกรณ์ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมา ๑๒ แห่ง แต่รายชื่อแตกต่างออกไปจากฉบับที่ ร้อยคำรวมโท แสง มนวิฑูร แปล คือเพิ่มมหาสถูปเข้ามา และไม่ปรากฏชื่อนามมหาเจดีย์ ลำดับสถานที่ได้ดังนี้ ๑.มเหยงคณ์ะ ๒.นาคทวีป ๓.กัลยาณี ๔.ประทับพระบาทบนเขาสุมนกฏ ๕.ประทับกลางวันที่เขาสุมนกฏ ๖.ที่หาวปีเจดีย์ ๗.มหาสถูป ๘.อุปารามมหาเจดีย์ ๙.มริจเจดีย์ (มริจวิภูยเจดีย์) ๑๐.การามเจดีย์ (กตรคามเจดีย์) ๑๑.คัสสมหาวิหารเจดีย์ ๑๒.ที่บรรจุพระนลาตอุณหิศธาตุ แต่ละที่มอบให้เทวดารักษาไว้ อำนรายละเอียดใน พระรัตนปัญญาเถระ. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. แปลโดย พระยาพจนานิมิต (กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๔), หน้า ๖๕, ๗๑-๗๔.

^{๖๕} พระรัตนปัญญาเถระ. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. แปลโดย ร้อยคำรวมโท แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๑๗.

^{๖๖} *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน*. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๓๙-๓๓๙.

สยามประเทศก็มีพระพุทธบาทบนเขาสวรรณบรรพตที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ให้ พระภิกษุกลุ่มนี้จึงนำความขึ้นทูลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงโปรดให้ค้นหาและได้พบพระพุทธบาทองค์นี้ที่เมืองสระบุรี^{๑๖๖}

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์โปรดให้ส่งพระอุบาลีเถระและคณะไปบวชชาวสิงหล ปรากฏหลักฐานว่าก่อนที่จะเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาพระภิกษุกลุ่มนี้ได้เคยเดินทางไปนมัสการโสฬสมหาสถานในเมืองอนูราธปุระ^{๑๖๗}

ประเพณีการเดินทางไปนมัสการเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานยังคงถือปฏิบัติสืบมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระภิกษุกลุ่มแรกที่เดินทางไปอยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุเรื่องสมณทูตไปลังกาทวีปครั้งที่ ๒ กล่าวถึงเหตุการณ์เดินทางว่า พระองค์มีพระราชปริวิตกว่าการพระศาสนาในลังกาเป็นอย่างไรบ้าง เจดีย์สถานต่างๆ ยังเป็นที่สักการบูชาดีอยู่หรือไม่ จึงมีพระราชศรัทธาจะบูชาพระเจดีย์สถานในศรีลังกา ทั้งให้พระภิกษุช่วยสืบข่าวคราวพุทธศาสนาด้วยรายละเอียดสิ่งของต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้กับพระภิกษุที่เดินทางไปครั้งนี้ มีเครื่องบูชาพระเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถาน ๑๕ แห่ง ปรากฏรายชื่อลำดับดังนี้

“...มหายังคนเจดีย์ ๑ นาคที่บังคนเจดีย์ ๑ กัลยาณีเจดีย์ ๑ พระพุทธบาทเขาสุมณภูฏ ๑ ทิวาคูหังคนเจดีย์ ๑ ทิมวาปีงคนเจดีย์ ๑ มุตติยงคนเจดีย์ ๑ ดิสสมหาวีหาร ๑ พระมหาโพธิ ๑ มริจิวัญเจดีย์ ๑ ญปราม ๑ อภัยคีรีเจดีย์ ๑ เซตวันมหาวิหาร ๑ เสลเจดีย์ ๑ กัจจคามกคนเจดีย์ ๑ เป็น ๑๕ ตำบล...”^{๑๖๘}

รายชื่อเจดีย์สถานข้างต้นไม่ปรากฏชื่อสุวรรณมาลิกเจดีย์หรือมหาสถูปแห่งเมืองอนูราธปุระ ในขณะที่พระราชพงศาวดารระบุเหตุการณ์เดียวกันนี้ไว้ว่า “...ต้นไม้ทองต้นไม้เงินสิบหกต้น เทียนใหญ่รูปใหญ่สามร้อยคู่เป็นของราชอุทิศ บูชาพระบรมทันตราตุและพระเจดีย์ถาน...”^{๑๖๙} เครื่องบูชา ๑๖ ชุดนี้แม้จะตรงตามจำนวนโสฬสมหาสถาน ทว่ากลับรวมพระเขี้ยวแก้วซึ่งไม่ได้อยู่ในกลุ่มโสฬสมหาสถานไว้ด้วย จึงเหลือเครื่องบูชาเจดีย์สถานในกลุ่มโสฬสมหาสถานอีกเพียง ๑๕ ชุดเท่านั้น

การเดินทางไปยังศรีลังกาเพื่อนมัสการเจดีย์สถานของพระภิกษุกลุ่มนี้ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารด้วย แต่กล่าวไว้อย่างสังเขปมาก จนไม่ทราบว่าได้เดินทางไปที่ใดบ้าง ความว่า

^{๑๖๖} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. “อธิบายเรื่องพระบาท” ใน *ตำนานพระพุทธบาท อธิบายเรื่องพระบาทนิรชาตพระบาท และลิลิตทศพร.* (พระนคร : กรมศิลปากร, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ พระภิกษุवास พวงร้อย วาสนะสมสิทธิ์ และนางมา พวงร้อย วาสนะสมสิทธิ์ วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๑), หน้า ๒๔.

^{๑๖๗} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *เรื่องประดิษฐานพระสังขสัมมาวงศ์ในลังกาทวีป.* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๒.

^{๑๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙.

^{๑๖๙} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (เจ้า บุนนาค). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒.* (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, มปป.), หน้า ๗๗.

“...พักอยู่นูรารสามวัน... พระสังฆนายก พระอนุชาช่วยทำนุบำรุง
 ภาไปหาเจ้าเมืองอังกฤษ ขอลูกกัญแจมาเปิดพระทันตธาตุให้นมัสการ มีทหารอยู่
 รักษา แล้วก็ภาไปนมัสการพระพุทธรูปขนาดสูง แล้วก็ได้ไปเที่ยวนมัสการ
 พระเจดีย์สถานที่ใหญ่ๆ ทุกแห่ง...”^{๑๕}

รายละเอียดที่มากกว่าพระราชพงศาวดารปรากฏในจดหมายเหตุเรื่องสมณทูตไปลังกาทวีปครั้งที่ ๒
 ที่ ๒ ให้ข้อมูลว่า เมื่อพระภิกษุกลุ่มนี้ได้เดินทางถึงเมืองอนุราธปุระก็ได้รับทราบจากพระภิกษุสิงหลว่า
 เจดีย์สถานต่างๆ ตั้งอยู่ที่ใดบ้าง แต่ไม่ทราบการสักการบูชาเจดีย์สถานในเมืองอนุราธปุระอย่างละเอียดเพราะ
 ต้นฉบับชำรุดขาดหาย ต่อมาจึงปรากฏข้อมูลว่าได้ไปนมัสการพระพุทธรูปขนาดสูงนามกัญแจ จากนั้นได้นมัสการ
 พระทันตธาตุที่ประดิษฐาน ณ วัดพระเขี้ยวแก้ว เมืองแคนดี จากนั้นระบุว่าพระภิกษุได้ปฏิสังขรณ์กับชาว
 อังกฤษผู้ครองเมืองว่าได้ไปนมัสการมหายังคณเจดีย์ มุติงคณเจดีย์ และพระพุทธรูป^{๑๖} จึงเป็นไปได้ว่าต้นฉบับ
 ที่ขาดหายไปอาจมีการกล่าวถึงการเดินทางไปบูชามหายังคณเจดีย์ มุติงคณเจดีย์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์พระสมณสาส์นเป็นภาษาบาลีตั้งแต่ยังทรง
 ผนวชไว้หลายฉบับ ในจำนวนนี้มีเรื่องว่าด้วยการส่งพระสงฆ์ไปนมัสการเจดีย์สถานในศรีลังกา ๒ ฉบับ คือ
 ฉบับที่ ๗ และฉบับที่ ๘ สะท้อนว่าเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทัศนะคนไทยไม่
 เสื่อมคลาย ทว่าในขณะที่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และทำให้เกิดได้ว่าพระภิกษุไทยคงไม่ได้
 ไปสักการบูชาครบทั้ง ๑๖ แห่ง

พระสมณสาส์นฉบับที่ ๗ ขึ้นต้นด้วยคำที่แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “*อภิวันทนศาสนันี* สำหรับพระ
 เณกเจดีย์ทั้งหลาย แห่งองค์พระมหากษัตริย์ อันดำรงอยู่ในสิหฬทวีปแล ฯ...”^{๑๗} จากนั้นมีข้อความตอนหนึ่ง
 กล่าวถึงเจดีย์สถานที่จะส่งพระไปสักการบูชา บางส่วนเป็นชื่อที่แตกต่างไปจากโสฬสมหาสถานทั่วไปที่คุ้นเคย
 กัน ดังนี้ พระทันตธาตุ พระโพธิมหาเจดีย์ พระอุปัชฌายเจดีย์ พระกุนตเจดีย์ พระเสลเจดีย์ พระเชตวันเจดีย์
 พระอภัยศิริเจดีย์ พระกัลยาณีเจดีย์ พระโกลัมพเจดีย์^{๑๘}

สำหรับพระสมณสาส์นฉบับที่ ๘ มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันกับฉบับที่ ๗ แตกต่างเพียงสำนวนและ
 รายละเอียดปลีกย่อย เริ่มต้นด้วยถ้อยคำที่แปลเป็นภาษาไทยว่า “*อภิวันทนศาสนันี* สำหรับพระเณกเจดีย์

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๑๖} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. (กรุงเทพฯ : มติชน,
 ๒๕๕๖), หน้า ๓๑๕-๓๑๖, ๓๑๙-๔๐๒.

^{๑๗} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. สมณสาส์นพระเถระธรรมยุติกามีไปยังลังกาทวีป. พิมพ์ในงานพระศพ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรมพรวนบุรีรักษ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ (พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๖๘), หน้า ๒๒๑.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓-๒๒๔.

ทั้งหลาย ขององค์สมเด็จพระมหาเสด็จเจ้า ที่ประดิษฐานอยู่ในสี่หีบแปล^{๑๙๙} จากนั้นมีข้อความกล่าวถึงเจดีย์สถานในศรีลังกาที่พระภิกษุได้ไปนมัสการดังนี้ พระทันตธาตุ พระโพธิมหาเจดีย์ พระเจดีย์อยู่ในอุปราชมพระกนต์เจดีย์ พระเสลเจดีย์ พระเชตวันเจดีย์ พระอภัยศิริเจดีย์^{๑๙๐}

จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ยกมาข้างต้น เห็นได้ว่าพระภิกษุสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังรู้จักและเชื่อถือศรัทธาในเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถาน แต่ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุชาวไทย อาจไม่ทราบความเป็นไปโดยถ่องแท้ เพราะมีข้อมูลที่คลาดเคลื่อน และอาจไม่เคยไปสักการบูชาโสฬสมหาสถานครบทั้ง ๑๖ แห่งเลยก็เป็นได้

เนื้อหาในหัวข้อนี้ที่กล่าวมาแต่ต้นอันเป็นเรื่องของโสฬสมหาสถานในหลักฐานลายลักษณ์อักษรไทย ตั้งแต่ครั้งสุโขทัย ล้านนา อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้พบข้อมูลสำคัญว่า ราชานามของเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานไม่เคยปรากฏครบทั้ง ๑๖ แห่งเลย ทั้งยังมีรายละเอียดปลีกย่อยของชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ความสนใจของพระภิกษุไทยยังเน้นเจดีย์สถานแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นพิเศษ อาทิ พระพุทธบาทบนเขาสุมนภูฏ หรือกลุ่มเจดีย์สถานในเมืองอนุราธปุระ ซึ่งอาจส่งผลให้ชาวไทยที่ไม่เคยเดินทางไปศรีลังกามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเจดีย์สถานกลุ่มโสฬสมหาสถานคลาดเคลื่อนมากบ้างน้อยบ้าง

๒.๓ ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและเจดีย์สถานสำคัญในศรีลังกาในระยะแรกประดิษฐานพุทธศาสนา

สำหรับในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงประวัติ

การประดิษฐานพุทธศาสนาในลังกาหีบและการสร้างวัดมหาวิหารตลอดจนการสร้างเจดีย์สถานต่างๆ ในรัชกาลพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะและพระเจ้าพุทธศคามนีก็ยกย่องเป็นเรื่องเล่าขานแพร่หลาย เมื่อพุทธศาสนาลงมาถึงเข้าสู่ดินแดนไทยทำให้เรื่องราวส่วนนี้เป็นที่จดจำเล่าขานในดินแดนไทยตามไปด้วย

การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในรัชกาลพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ซึ่งร่วมสมัยกับพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญในพุทธศาสนาจนถึงรัชกาลพระเจ้าพุทธศคามนีก็ยกย่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในช่วงเวลานี้ส่งผลต่อการสร้างภาพความทรงจำ

ของคนในดินแดนไทย ว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา เป็นสถานที่ที่พุทธศาสนารุ่งเรือง เจดีย์สถานศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ในดินแดนนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ การประดิษฐานพุทธศาสนาในคัมภีร์มหาวงศ์

คัมภีร์มหาวงศ์อันเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในศรีลังกาได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการประดิษฐานพุทธศาสนาในศรีลังกาไว้มากมาย ในส่วนที่จะกล่าวถึงไว้ในที่นี้ครอบคลุมระยะเวลาขึ้นบจากรัชกาล

^{๑๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

^{๑๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

พระเจ้าเหวามันปิยติสสะจนกระทั่งรัชกาลพระเจ้าพุทธศุภคามนีอภัย เพราะคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในด้านพุทธศาสนาของทั้งสองพระองค์ไว้มาก ทั้งนี้จะคัดเลือกเฉพาะประเด็นสำคัญอันส่งผลกระทบต่อทัศนคติของคนไทยที่มีต่อพุทธศาสนาในศรีลังกาเป็นหลัก

- พระเจ้าเหวามันปิยติสสะพบพระมหินทเถระและการรับพุทธศาสนา

การประดิษฐานพุทธศาสนาในศรีลังกาเริ่มต้นเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้อุปถัมภ์การสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ ๓ มีพระโมคคัลลิตปุตรติสสะเถระเป็นประธาน เมื่อการสังคายนาสำเร็จผลพระองค์โปรดให้ส่งสมณทูตไปยังสถานที่ต่างๆ พระสมณทูตสายหนึ่งมายังศรีลังกา นำโดยพระมหินทเถระ ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช เดินทางมาพร้อมกับสมณสามเณร ซึ่งเป็นโอรสของพระสังฆมิตตาเถรี และพระภิกษุรูปอื่น คัมภีร์มหาวงศ์ได้บรรยายข้อมูลที่ได้ด้วยปาฏิหาริย์ไว้ตอนหนึ่ง อันช่วยเสริมภาพว่าศรีลังกาเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงพระอินทร์เชิญพระมหินทเถระไปยังศรีลังกาโดยอ้างถึงพุทธพยากรณ์ไว้ว่า

“...สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อแรกพระองค์ได้ตรัสซึ่งพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ยับยั้งอยู่ ณ ดวงไม้ต้นพระมหาโพธิ์ ทรงพระอาวชิขนาการเส็งแลดูสัตว์โลกด้วยพระพุทธจักขุญาณ เห็นชาวลังกาทวีปจักสมบูรณด้วยโลภภัยและโลภุตระสมบัติสืบไปในอนาคต จึงตรัสทำนายพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไว้ว่า สืบไปในอนาคตกาลจะมีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อมหินทิกขุ จะยังสัตว์ในตามพปณินทวิป (ศรีลังกาผู้วิจัย) นี้ ให้เสื่อมใสในพุทธศาสนาทั้ง ๓ เหตุพุทธทำนายไว้ฉะนี้ ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงไปสู่ตามพปณินทวิป....”^{๔๖}

สถานที่ที่พระมหินทเถระกับพระเจ้าเหวามันปิยติสสะทรงพบกันคือภูเขาสิมสภบรรพต หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่ามหินตาเล จุดที่ทั้งสองพบกันคือป่ามะม่วงบนยอดเขา เมื่อได้สนทนากันทำให้พระเจ้าเหวามันปิยติสสะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา พระองค์ถวายมหาหมณวัชยานให้เป็นสมบัติของสงฆ์ ต่อมารู้จักกันดีในนามว่ามหาวิหาร เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลี หรือที่เรียกกันว่าพุทธศาสนาเถรวาท

เมื่อรับมหาหมณวัชยานเป็นของสงฆ์แล้ว พระมหินทเถระและพระเจ้าเหวามันปิยติสสะได้ดำเนินไปยังจุดต่างๆ ซึ่งเป็นที่สร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ และเจดีย์สถานสำคัญ เมื่อไปรอยดอกไม้ลงในตำแหน่งนั้น แผ่นดินก็สั่นไหว เช่น โรงกระทำสังฆกรรม โรงเพลิง สถานที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ โรงอุโบสถ สถานที่สงฆ์ชุมนุมกันจำแนกแจกสังฆลาก ศาลาโรงฉัน มหาสถูป ทั้งนี้ในสมัยพระอติตพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ สถานที่เหล่านี้เคยมีสิ่งก่อสร้างในสมัยพระอติตพุทธเจ้ามาก่อนแล้ว

^{๔๖} กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, หน้า ๑๔๐.

- การสร้างอุปราสาทและปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์

คัมภีร์มหาวงศ์ได้บันทึกเหตุการณ์ในระยะแรกประดิษฐานพุทธศาสนาในศรีลังกาสัมผัสพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะต่อไป โดยเหตุการณ์สำคัญคือการสร้างสถูปอุปราสาทเพื่อประดิษฐานพระธาตุส่วนพระรากขวัญขวาหรือกระดูกไหปลาร้าข้างขวา^{๕๖} พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะต้องการได้พระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชา พระมหินทเถระจึงมอบหมายให้สุนนสามเณรเดินทางด้วยฤทธิ์ไปขอพระบรมสารีริกธาตุพร้อมทั้งบาตรของพระพุทธองค์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ณ กรุงปาตลีบุตร และไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระรากขวัญข้างขวามายังศรีลังกา บาตรได้ประดิษฐานอยู่ยังมีสกลบรรพต ส่วนพระรากขวัญข้างขวาและพระบรมสารีริกธาตุดูเหมือนไปให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเพื่อประดิษฐานในสถูปต่อไป

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะอยู่เฉยๆมอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุทั้งสองส่วนไว้เหนือกระพองข้างพระที่นั่ง เมื่อข้างใต้เดินมายังจุดที่จะสร้างสถูปอุปราสาทก็ได้หยุดเดิน พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะให้ก่อเนินดินสูงเท่ากระพองข้างเพื่อวางพระบรมสารีริกธาตุไว้ในระดับเดียวกันกับกระพองข้าง จากนั้นได้สั่งผู้คนให้ทำอิฐเพื่อก่อพระสถูป ให้มีสันฐานค้ำกองข้าวเปลือก เมื่อจะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถูปก็พบว่าพระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ โดยแสดงองค์เป็นพระพุทธรูปเจ้าและกระพ่ายมกปาฏิหาริย์ จากนั้นเมื่อปาฏิหาริย์แล้วเสร็จพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงได้ดำเนินการสร้างสถูปอุปราสาทต่อไป

อนึ่ง คัมภีร์มหาวงศ์ได้พรรณานาถึงตำแหน่งที่ตั้งสถูปอุปราสาทอันเป็นหนึ่งในสถานที่ที่พระพุทธองค์เคยเสด็จมา และมีพระพุทธรูปท่านายเอาไว้ว่าจะเป็นที่ตั้งเจดีย์สถาน อุปราสาทจึงเป็นหนึ่งในโสฬสมหาสถาน นอกจากนี้ยังกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า จุดนี้เคยเป็นที่ตั้งสถูปบรรจุพระโกศเจดีย์หรือสิ่งของอันเนื่องด้วยพระอดีตพุทธเจ้าในภัทรกัปทั้ง ๓ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ และพระกัสสปะมาก่อน

ความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของสถูปอุปราสาทที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อของชาวสิงหลตามที่ได้กล่าวมานี้ ได้ส่งผลต่อดินแดนไทยด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

สำหรับต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น อัญเชิญมายังศรีลังกาโดยพระนางสังฆมิตตาเถรี อดีดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเดินทางมายังศรีลังกาเพื่ออุปสมบทสตรีชาวสิงหล พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะโปรดให้ปลูกไว้ในมหาวิหาร และต่อมาได้มีการแจกจ่ายหน่อของพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ไปยังที่ต่างๆด้วย

คัมภีร์มหาวงศ์ได้พรรณานาถึงการปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ศรีลังกาไว้มากมาย เจ็ดด้วยข้อเท็จจริงและอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปกติของการพรรณานาถึงเจดีย์สถานและเจดีย์วัตถุ^{๕๗} เหตุการณ์ครั้งนี้เริ่มต้นจากการที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะระลึกถึงคำพยากรณ์ของพระมหินทเถระ ว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์จะได้รับการอัญเชิญมาปลูกยังมหาวิหาร ในตำแหน่งที่เคยเป็นที่ปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ของพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๔-๒๓๕.

ในภัทรกัปนี้ โดยพระสังฆมิตตาเถรีจะเป็นผู้อุ้มเชิญมา จึงใช้ให้มหาอริกฐอุมาคยไปยังเมืองปาดลิสบุตรเพื่อเชิญพระสังฆมิตตาเถรีและกัณฑ์พระศรีมหาโพธิ์มายังศรีลังกา

จากนั้นคัมภีร์มหาวงศ์ได้พรรณานความถึงการตัดกัณฑ์พระศรีมหาโพธิ์โดยพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ว่า ด้วยอำนาจของพระพุทธาธิฐานทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระชายประสงคฺมานานแล้วที่จะอยู่เชิญกัณฑ์พระศรีมหาโพธิ์ไปยังศรีลังกา พระองค์เสด็จไปยังต้นพระศรีมหาโพธิ์ ใช้พูกันขุดด้วยน้ำมโนศิลาเขียนเป็นรอยรอบกัณฑ์พระศรีมหาโพธิ์เบื้องทักษิณ กัณฑ์พระศรีมหาโพธิ์ก็แสดงปาฏิหาริย์ขาดแฉกและเสด็จลงสู่ล่างทองคำที่เตรียมเอาไว้ จากนั้นได้แสดงปาฏิหาริย์ลอยขึ้นไปบนอากาศท่ามกลางก้อนเมฆเป็นเวลา ๗ วันจึงกลับมายังพื้นดิน จากนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชได้อัญเชิญมายังเมืองปาดลิสบุตร

ต่อมาเมื่อมหาอริกฐอุมาคยเดินทางมาถึงเมืองปาดลิสบุตร ได้เชิญพระสังฆมิตตาเถรีไปอุปสมบทสตรีชาวสิงหล และอัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ไปด้วย ระหว่างเดินทางท่ามกลางมหาสมุทรมีพายุคลื่นลมเกิดขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ของนาค เพราะต้องการต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปบูชายังเมืองของตน พระสังฆมิตตาเถรีจึงนรมิตกายเป็นครุฑเพื่อไล่เหล่านาคนั้นให้พ้นไปจนสิ้นฤทธิ์ พระนางได้มอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ให้เหล่านาคทั้งหลายบูชาอยู่ ๗ วัน จึงเดินทางต่อไปยังศรีลังกาเป็นผลสำเร็จ

เมื่อต้นพระศรีมหาโพธิ์มายังศรีลังกาได้รับการอัญเชิญไปปลูกยังมหาเมฆวันอุทยาน ซึ่งก็คือมหาวิหารนั่นเอง ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านใต้ คัมภีร์มหาวงศ์ได้บรรยายถึงความสำคัญของตำแหน่งที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งสร้างภาพความสำคัญของสถานที่นี้ให้เด่นชัดว่า “สมเด็จพระบรมนาถเจ้าแห่งเราเสด็จมาลังกาทวีปแต่ก่อนนั้น เสด็จเข้าสู่ผลสมาบัติ เสด็จนั่งในประเทศที่โต แลประเทศที่นั้นกำหนดแต่ประตุช่วงทักษิณทิศออกไปไกล ๕ ร้อยชั่วคันธู ๆ หนึ่ง ๔ ดอก บุริมกา ดโย เจว แลสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๓ พระองค์ อันได้ตรัสในก่อนในภัทรกัปนี้ ก็เสด็จทรงนั่งเข้าสู่ผลสมาบัติในที่นั้น”^{๔๔} และ “พระยาไม้ซีกอันประเสริฐเป็นพระมหาโพธิ์แห่งสมเด็จพระกฤษณาสัทพัญญูเจ้า แลพระยาไม้อุทุมพรมหาโพธิ์แห่งพระโกนาคนนสัทพัญญูเจ้า แลพระยาไม้นิโครธมหาโพธิ์แห่งพระกัสสปสัทพัญญูเจ้า ก็ประดิษฐานอยู่ในที่นั้น”^{๔๕} ความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่นี้ทำให้พระเจ้าทวานัมปิยติสสะปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ที่นี่

ระหว่างการปลูกได้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ เกิดขึ้น เช่น ลอยสู่อากาศ เปล่งอัศจรรย์รังสี ก่อนที่ในที่สุดได้ลงสู่พื้นดิน จากนั้นมีปาฏิหาริย์เกิดผลโพธิ์ ๕ ผล เมื่อแต่ละผลร่วงหล่นลงมาก็แตกกิ่งก้านเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ผลละ ๘ ต้น รวมทั้งสิ้น ๔๐ ต้น พระเจ้าทวานัมปิยติสสะโปรดให้นำไปปลูกยังสถานที่ต่างๆ

จากนั้นคัมภีร์มหาวงศ์ได้บรรยายความต่อไปถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ในอินเดียว่าได้ตายลงเพราะพระเมเสสิของพระเจ้าอโศกมหาราช กล่าวคือ เมื่อพระเมเสสิพระองค์เดิมของพระเจ้าอโศกมหาราชสิ้นพระชนม์ลง พระองค์แต่งตั้งพระนางติสราหะวิชนีเป็นพระเมเสสิแทน ต่อมานางได้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จไปนมัสการต้นพระศรีมหาโพธิ์อยู่นองๆ จึงเกิดจิตริษยา คิดว่าพระองค์รักต้นพระศรีมหาโพธิ์มากกว่าพระนาง จึง

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๕๔.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

ใช้คนเอาเรียงปลากะเบนที่มีพิษไปแทงต้นพระศรีมหาโพธิ์จนตาย เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทราบความก็ได้ประชวรและสวรรคตลงไม่นานหลังจากนั้น

เรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของต้นพระศรีมหาโพธิ์แห่งเมืองอนุราธปุระนี้เป็นที่เล่าขานสืบเนื่องต่อมาไม่ขาด เมื่อพุทธศาสนาจากศรีลังกาเข้ามาয়ดินแดนไทยย่อมทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ได้ตามเข้ามาด้วย ซึ่งในที่สุดได้ส่งผลต่อประเพณีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในดินแดนไทย ว่าต้องเป็นกิ่งก้านที่นำมาจากต้นพระศรีมหาโพธิ์จากมหาเมฆวันอุทยานหรือสำนักมหาวิหารต้นนี้

- พระเจ้าพุทธศคามน็อกัยกับการสร้างมริจวิภูยเจดีย์และโลหะปราสาท

ก่อนหน้าที่พระเจ้าพุทธศคามน็อกัยจะขึ้นครองราชย์สมบัติ ศรีลังกาอยู่ภายใต้การปกครองของทมิฬมายาวนาน โดยกษัตริย์พระองค์สุดท้ายคือพระเจ้าเอฬาร แม้ว่าจะเป็นชาวทมิฬแต่กระนั้นก็ทรงทศพิธราชธรรมเสมอ พระองค์ต้องพ่ายแพ้แก่พระเจ้าพุทธศคามน็อกัยด้วยการทำยุทธหัตถี

เมื่อพระเจ้าพุทธศคามน็อกัยขึ้นครองราชสมบัติได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โปรดให้สร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆมากมาย เช่น มหาสถูป (รวิลเวสิเยหรือสุวรรณมณิกเจดีย์) โลหะปราสาท มริจวิภูยเจดีย์เป็นที่เล่าขานและจดจำในหมู่พุทธศาสนิกชนตลอดมา

เจดีย์สถานแรกที่พระองค์สร้างขึ้น คือ มริจวิภูยเจดีย์ หนึ่งในโสฬสมหาสถาน เนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์มีอยู่ว่า วันหนึ่งพระองค์ทรงสนทนากับภริยาที่ติสวาปี ครั้งนั้นได้เชิญพระแสงหอกซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในใต้ถุนไว้รมฝั่งน้ำ เมื่อทรงสนทนแล้วเสร็จได้ให้เจ้าพนักงานเชิญพระแสงหอกกลับยังพระราชวัง แต่ว่าไม่สามารถเคลื่อนพระแสงหอกออกจากที่ ได้ ด้วยปาฏิหาริย์นี้พระองค์จึงโปรดให้ก่อพระเจดีย์สวมลงบนจุดที่ตั้งพระแสงหอกอันมีพระบรมสารีริกธาตุ สร้างเป็นอารามถวาย ให้ชื่อว่า มริจวิภูยวิหาร เพื่อเป็นกุศลผลบุญและปรับโทษที่ครั้งหนึ่งพระองค์เสวยพริกสดพวงหนึ่งก่อนที่จะถวายแด่พระสงฆ์^{๔๖๐}

จากนั้นพระเจ้าพุทธศคามน็อกัยโปรดให้สร้างโลหะปราสาทขึ้นที่มหาวิหารเพื่อเป็นโรงอุโบสถ เนื้อความหลายส่วนเต็มไปด้วยเรื่องราวปาฏิหาริย์เหนือจริง เริ่มต้นจากพระองค์ได้ทราบคำพยากรณ์ของพระมหินทระว่าพระองค์จะเป็นผู้สร้างมหาสถูปและโลหะปราสาท

เมื่อจะสร้างโลหะปราสาทถวายพระสงฆ์ได้ให้พระอรหันต์ ๘ องค์ขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อจดจำรูปแบบทิพยวิมานลงมาสร้าง แต่เมื่อไปถึงสวรรค์ชั้นจตุรมาหาชิกาก็ได้พบทิพยวิมานที่งดงามของเทพธิดา ตั้งคำพรรณนาว่า

“ทิพยปราสาทแก้วของนางเทพธิดานั้น ประมาณโดยสูงได้ ๑๒ โยชน์ กว้างยาวก็ ๑๒ โยชน์ กอปรด้วยจตุรมุข สี่ด้าน มีพื้นได้ ๙ ชั้น ประดับยอดได้ละพัน งามไปด้วยข่ายกระดิ่งโดยรอบ ประดับด้วยห้องได้พันหนึ่ง มุกดาชาลูปไสกโถ งามไปด้วยข่ายแก้ว มุกดาหารแลรัตนไพรีที่โดยรอบ มีสีหบัญชรปรากฏควรจะยินดี มีทิพยวัตถาลังการเป็น

^{๔๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๓๓-๓๓๓๕.

อันมาก แล้วไปด้วยแก้วแลทอง... ชั้นที่สุดเป็นคำรบ ๔ นั้นมีพระที่นั่งบุษบกองค์หนึ่งสูง
ชื่อว่าอัมพลัฏฐิกปราสาท ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการปรากฏอยู่ในท่ามกลาง มีธงชัย
ทั้งหลาย มีพรรณต่างๆ ประดับในยอดถันทั้งพัน... ที่สุดระบายนมิในยอดชั้นบนห้อย
ย้อยลงมารอบซึ่งที่สุดเสาธง ชั้นรองเป็นลำดับกันลงมาโดยรอบ...”^{๔๗}

พระอรหันต์ทั้ง ๘ องค์ได้วาดรูปทิพยวิมานนี้ลงมาให้พระสงฆ์และพระเจ้าทูลฐคามนี้อยู่ พระองค์
ตรัสว่าจะสร้างปราสาทถวายพระสงฆ์ให้เหมือนกับทิพยวิมานนี้ คัมภีร์มหาวงศ์ได้บรรยายถึงความงดงามของ
โลหะปราสาทหลังนี้ไว้ราวกับทิพยวิมานบนสวรรค์ ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

“...กำหนดเหลี่ยมปราสาททั้ง ๔ ด้านนั้นด้านละร้อยศอกๆ กำหนดโดยเส้น
แล้วได้ ๑ เส้นกับ ๕ วา... กำหนดโดยสูงก็ประมาณเหมือนกัน มีพื้น ๔ ชั้น แต่ละชั้นๆ
มีเรือนยอดได้ละร้อยๆ มีห้องพื้นหนึ่ง ขจัดรูปไปด้วยเงินแลทองแก้ว ๗ ประการ แล
เครื่องประดับต่างๆ นั้น ก็มีนัยดังกล่าวแล้วในรูปวาดแห่งทิพยวิมานนั้น ดูพิจิตรจรรยา
ประดุจจะเลื่อนลอยอยู่ในภคตอากาศ... พระองค์ให้ตกแต่งไว้ซึ่งเตียงตั้งมีค้ำมากทุก
ชั้นปราสาท ให้ผู้ไว้ซึ่งเสื่อสาดเป็นเครื่องลาดพื้น แล้วให้บุฟ้ามกัณฑ์ฉัตรด้วยพรรณ
ต่างๆ ในเบื้องบนเครื่องลาดพื้น... แล้วไปด้วยทองธรรมชาติอันสุกทุกห้องปราสาท... มี
ครุวนาประดุจตั้งเวทสภาในดาวดึงส์สาสวรรค์ พระมหาปราสาทนั้นมุงด้วยกระเบื้องอัน
แล้วไปด้วยทองแดง เหตุดังนั้น พระมหาปราสาทนั้นจึงมีนามบัญญัติว่าโลหะปราสาท
...”^{๔๘}

ความวิจิตรบรรจงงดงามของโลหะปราสาทที่บันทึกไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์นี้ แม้จะดูเกินจริงไปมาก แต่ก็
น่าจะสะท้อนถึงทัศนะของผู้คนสมัยนั้นที่มีต่อความยิ่งใหญ่ของปราสาทแห่งนี้ และในที่สุดได้ส่งผลต่อ
การรับรู้ของผู้คนในดินแดนไทย

- การสร้างมหาสถูปของพระเจ้าทูลฐคามนี้อยู่

มหาสถูป หรือที่รู้จักกันในชื่ออื่นอีก ได้แก่ รุวัลเวลิเสยะ สุวรรณมาลิกเจติย เหมมาลิกเจติย ถือเป็น
สถูปประจำสำนักมหาวีหาร สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าทูลฐคามนี้อยู่ เป็นสถูปขนาดใหญ่ที่สุดของศรีลังการะยะ
นั้น ด้วยเหตุนี้ประวัติการก่อสร้างที่ผสมผสานระหว่างความจริงและปาฏิหาริย์จึงได้รับการถ่ายทอดไว้อย่าง
ละเอียด

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗-๓๓๘.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘-๓๓๙.

ได้กล่าวมาแล้วว่าคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์อื่นๆ ที่แต่งขึ้นในศรีลังกาได้เล่าเอาไว้ว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังตำแหน่งที่จะสร้างมหาสอุป มีพระพุทธท่านายว่าจะเป็นที่ตั้งสอุปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ จึงเป็นหนึ่งในโสฬสมหาสถาน นอกจากนี้สถานที่แห่งนี้ยังเคยเป็นที่ประดิษฐานบริโกศเจดีย์ของพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์ในภัทรกัปด้วย

ในครั้งที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะถวายมหายานอุททยานแด่พระมหินทเธระและคณะสงฆ์นั้น พระมหินทเธระได้เล่าเกี่ยวกับการสร้างมหาสอุปในอนาคตกล่าว พระเจ้าทฐุคคามนียกัยซึ่งเป็นพระนัดดาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจะเป็นผู้สร้างสอุปขึ้น จึงให้ทำเสาศิลาอันใหญ่ปักไว้ในที่นั้น จารึกข้อความตามคำทำนาย ครั้นกาลต่อมาพระเจ้าทฐุคคามนียกัยได้เสวยราชย์ ทอดพระเนตรเห็นหลักจารึกนี้จึงโปรดให้สร้างมหาสอุปขึ้น

พระองค์ได้อริฐและวัสดุต่างๆ ที่จำเป็นต่อการสร้างสอุปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ เช่น เทวดาเนรมิตไว้ให้ หรือชาวบ้านได้พบวัสดุมีค่าต่างๆ โดยบังเอิญแล้วนำมาถวาย จากนั้นพระเจ้าทฐุคคามนียกัยจึงโปรดให้สร้างสอุปขึ้น โดยเริ่มจากปรับพื้นที่ก่อน จากนั้นขึ้นตอนต่างๆ ก็ได้ดำเนินเป็นลำดับ สะท้อนภาพความเป็นงานบุญใหญ่ที่สุดที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของกษัตริย์ พระสงฆ์ และชาวเมือง

ด้วยเหตุที่มีรายละเอียดมากในที่นี้จึงขอกล่าวเน้นเฉพาะประวัติพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในกรุมหาสอุป ซึ่งเป็นหนึ่งในเรื่องราวที่ทำให้มหาสอุปกลายเป็นเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งในศรีลังกา ประเด็นปลีกย่อยอื่นๆ จะกล่าวถึงบ้างแต่เพียงเล็กน้อย โดยเลือกเฉพาะประเด็นที่น่าสนใจเชื่อมโยงความสัมพันธ์เข้ากับดินแดนไทยได้

พระเจ้าทฐุคคามนียกัยโปรดให้เกณฑ์ช่างอิฐมาก่อสร้างมหาสอุป มีนายช่างผู้หนึ่งได้แนะนำกรรมวิธีที่จะทำให้สอุปมั่นคง หักงูและต้นไม้ไม้งอกงยบนสอุป มีลิ้นฐานตั้งพองน้ำที่ถูกรัก การก่อพระสอุปดำเนินไปจนสิ้นอิฐจำนวนมากก็ถึงเวลาที่ต้องทำห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ภายในห้องนั้นบรรจุสิ่งของมงคลต่างๆ จำนวนมากอย่างเหนือจริง ในส่วนของพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุภายในมหาสอุปนั้น พระเถระได้ให้พระโสณุตตรสามเณรเป็นผู้อัญเชิญมาจากเมืองนาคราช ซึ่งเป็นไปตามพระพุทธทำนาย

พระเถระได้เล่าให้พระโสณุตตรสามเณรฟังถึงพระพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุนี้ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่มหาสอุปยิ่งนัก ความว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระอินทร์ว่าพระบรมสารีริกธาตุโทษะหนึ่งที่โกสิยกษัตริย์นำไปบรรจุไว้ในสอุปเมืองรามคามจะไปอยู่ในนาคพิภพ จากนั้นจะได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐานในมหาสอุปที่ลังกาทวีป จากนั้นคัมภีร์มหาวงศ์ได้เล่าต่อไปว่า สอุปที่เมืองรามคามนี้ตั้งใกล้ริมฝั่งน้ำ เมื่อนานวันเข้าสอุปก็พังทลายลง พระบรมสารีริกธาตุจึงตกอยู่ในเมืองนาคราช เป็นที่นับถือบูชาของเหล่า นาคยิ่งนัก แม้แต่คราที่พระเจ้าอชาตศัตรูและพระเจ้าโคทมหาราชได้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองอื่นๆ ก็เว้นพระบรมสารีริกธาตุส่วนนี้ไว้ เพราะทราบคำพระพุทธทำนายว่าจะได้มาประดิษฐานยังมหาสอุป ณ ลังกาทวีป พระเถระจึงมอบหมายให้พระโสณุตตรรับไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุโทษะนี้มาโดยเร็ว^{๔๐๕} ทั้งนี้

^{๔๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘๓-๓๓๘๕.

เหตุที่พระเถระให้พระโสนุดตรเป็นผู้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุแทนที่จะเป็นพระสงฆ์หรือพระคณาจารย์ เป็นเพราะสามเณรนี้ได้แสดงความปรารถนาทำหน้าที่นี้มาแต่อดีตชาติแล้ว

พระโสนุดตรแสดงปาฏิหาริย์เดินทางไปยังพิภพนาคราช เจราชของพระบรมสารีริกธาตุเพื่อประดิษฐานยังมหาสถูปที่พระเจ้าทัญญูคามนือกัยสร้างไว้ โดยแจ้งแก่นาคราชว่าเป็นพระพุทธรูปประสงคฺ์ที่จะให้พระบรมสารีริกธาตุส่วนน้อยอยู่ในมหาสถูป แต่พระยานาคนำพระบรมสารีริกธาตุไปซ่อนไว้โดยให้คนคนหนึ่งกลืนพระบรมสารีริกธาตุไว้ในท้อง พระโสนุดตรจึงแสดงปาฏิหาริย์เอื้อมมือเข้าไปหยิบพระบรมสารีริกธาตุออกมาและกลับสู่สังกาศ ในที่สุดได้ประดิษฐานไว้ภายในมหาสถูป^{๕๐}

หลังจากประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในท้องกรวยเรียบร้อยแล้ว การสร้างสถูปได้ดำเนินต่อไป เหลือแต่เพียงฉัตรและฉาบปูนสถูปเท่านั้นที่ยังไม่เสร็จ พระเจ้าทัญญูคามนือกัยก็ประชวร จึงให้พระเจ้าเชษฐิสสะสานต่อการสร้างพระสถูปให้แล้วเสร็จก่อนพระองค์จะสวรรคต พระเจ้าเชษฐิสสะจึงออกอุบายห่มผ้าขาวองค์สถูป ประดับตกแต่งด้วยจิตรกรรมให้สวยงาม พร้อมทั้งให้ทำฉัตรด้วยไม้ไม่มุงด้วยใบตาล ทำฐานโทที่อยู่นบยอดด้วยไม้ไม่ ประดับตกแต่งโพที่ด้วยรูปพระอาทิตย์พระจันทร์ จากนั้นได้ทูลพระเจ้าทัญญูคามนือกัยว่าสถูปได้สร้างเสร็จแล้ว พระองค์ได้ปฏิบัติบูชามหาสถูปจนสวรรคตลง

เนื้อหาการสร้างมหาสถูปที่กล่าวมาข้างต้น คัดมาเฉพาะประเด็นหลักอันสะท้อนภาพความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของเจดีย์องค์นี้ และเป็นประเด็นที่สามารถเชื่อมโยงกับคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในดินแดนไทย ทั้งเชื่อมโยงเข้ากับงานพุทธศิลป์ในดินแดนไทยด้วย ซึ่งจะได้เห็นในบทถัดๆ ไป

๒.๓.๒ พุทธศาสนาระยะแรกในศรีลังกาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ที่แต่งในดินแดนไทย

ประวัติพุทธศาสนาระยะแรกในศรีลังกาเป็นที่รู้จักแพร่หลายในดินแดนไทยอย่างมาก เห็นได้จากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยหลายฉบับที่อ้างเรื่องราวที่เกิดขึ้นในศรีลังการะยะนี้ โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจทางพุทธศาสนาของพระเจ้าเวทนามปิยติสสะและพระเจ้าทัญญูคามนือกัย ส่งผลให้คนไทยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ในระยนี้ดี เจดีย์สถานต่างๆ ที่สร้างในเวลานี้ เช่น อุปาราม โลหะปราสาท มหาสถูป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นที่รู้จักและเชื่อถือศรัทธาในหมู่คนไทย ส่งผลให้ผู้คนในดินแดนไทยเชื่อมั่นว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาที่สำคัญ

คัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยที่จะยกตัวอย่างเนื้อหามาไว้ในที่นี้มี ๓ ฉบับ ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ และสังคีตยวงค์ สองคัมภีร์แรกแต่งขึ้นที่อาณาจักรล้านนาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ โดยผู้แต่งตำนานมูลศาสนาคือพระพุทธพุกามและพระพุทธรญาณ ส่วนชินกาลมาลีปกรณ์เป็นผลงานของพระรัตนปัญญา ส่วนคัมภีร์ที่ ๓ แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ.๒๓๓๓ โดยสมเด็จพระ

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๐-๓๐๔.

พระวราจัน ในขณะที่ท่านยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม^{๕๓} เจตนาเพื่อแสดงประวัติการสังคายนาพุทธศาสนาและแทรกเนื้อหาอื่นๆ ไว้ด้วย

- พระมหินทเถระเผยแผ่พุทธศาสนายังศรีลังกา

ตำนานมูลศาสนาได้เล่าเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้ว่า พระโมคคัลลิตตเถระผู้เป็นประธานการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ เห็นว่าพุทธศาสนางจะรุ่งเรืองในปัจฉิมประเทศ (เมืองขึ้นนอกซึ่งไม่ใช่ขมิ้มประเทศ) จึงส่งพระสมณทูตไปยังสถานที่ต่างๆ โดยพระมหินทเถระจะนำพุทธศาสนาไปยังศรีลังกา^{๕๔} เนื้อหาส่วนหนึ่งได้เล่าประวัติของพระมหินทเถระสอดแทรกไว้กับประวัติการอุปถัมภ์พุทธศาสนาของพระเจ้าโคทมหาราช เช่น เหตุการณ์ที่ท่านตัดสินใจว่าเป็นพระภิกษุตามคำชวนของพระเจ้าโคทมหาราช ครั้งนั้นนางสังฆมิตตาก็ได้บวชเป็นพระภิกษุณีด้วย^{๕๕}

ส่วนคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้บรรยายถึงการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระมหินทเถระไว้มากกว่าตำนานมูลศาสนา เหตุการณ์เริ่มต้นจากพระอินทร์ได้บอกแก่พระมหินทเถระว่าพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้เสวยราชสมบัติแล้ว จากนั้นบอกต่อไปว่าพระพุทธองค์ได้มีพระพุทธพยากรณ์ว่าพระมหินทเถระจะทำให้ชาวลังกาเสื่อมใสในพุทธศาสนา ท่านพร้อมด้วยพระภิกษุอื่นและสมณสามเณรจึงเดินทางไปยังศรีลังกา ได้พบกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะบนเขามิสสกปรพต เทศนาสั่งสอนจนพระองค์ตั้งมั่นอยู่ในไตรสรณาคมน์

สำหรับสังคดียวงค์ได้กล่าวถึงประวัติของพระมหินทเถระไว้ในปริเฉทที่ ๑ ในเรื่องการสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ ๓ เมื่อการสังคายนาครั้งนี้แล้วเสร็จพระมหินทเถระได้รับมอบหมายให้ไปยังลังกาพร้อมพระภิกษุรูปอื่นเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาที่นั่น แต่ยังไม่ลาอยู่ เพราะขณะนั้นพระเจ้ามุตติสสะยังครองราชสมบัติ กาลต่อมาเมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้ขึ้นครองราชย์แล้ว พระอินทร์จึงบอกพระมหินทเถระว่าเป็นเวลาอันควรที่จะไปยังศรีลังกาเพื่อตั้งพุทธศาสนา ทั้งยังอ้างถึงพระพุทธพยากรณ์ว่า “ภิกษุองค์นี้ทรงนามว่ามหินท จักทำชาวลังกาทวีปให้เสื่อมใส”^{๕๖} พระมหินทเถระพร้อมด้วยพระภิกษุอื่นๆ และสมณสามเณร จึงเหาะไปยังศรีลังกา ลงเหยียยอดเขามิสสกปรพต^{๕๗} จากนั้นในปริเฉทที่ ๒ ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสังคายนาพุทธศาสนาในศรีลังกา ๔ ครั้ง ได้กล่าวถึงการเทศนาธรรมของพระมหินทเถระแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะและชาวเมือง ได้เผยแผ่พุทธศาสนาเป็นผลสำเร็จ และได้ประชุมพระสงฆ์เพื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในศรีลังกา^{๕๘}

^{๕๓} กรมศิลปากร. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ (หมวดศาสนาจักร) สังคดียวงค์*. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า คำนำไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๓๓๓-๓๓๕.

^{๕๔} พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. *ตำนานมูลศาสนา*. แปลโดย สุด ศรีสมวงศ์ และ พรหม ขมาลา, หน้า ๕๗-๕๘, ๑๑๒.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔-๙๕.

^{๕๖} *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ (หมวดศาสนาจักร) สังคดียวงค์*, หน้า ๙๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘-๙๖.

- ปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ และสร้างอุปราม

ภายหลังจากพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้พรรณานาความต่อไป เนื้อหาคล้ายคลึงกับคัมภีร์มหาวงศ์แต่ย่อกว่า พระมหินทเธระแนะนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะส่งทูตไปยังพระเจ้าอโศกมหาราชเพื่อเชิญพระสังฆมิตตาเถรีมายังศรีลังกาเพื่อบวชสตรีชาวสิงหล และให้อัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกด้วย ทั้งนี้ลังกาทวีปเคยเป็นที่ปลูกต้นโพธิ์ของอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์มาก่อนแล้ว

พระเจ้าอโศกมหาราชอัญเชิญกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่จะไปปลูกยังศรีลังกาไว้ในกระถางทองคำ ต้นพระศรีมหาโพธิ์แสดงปาฏิหาริย์มากมาย เช่น ลอยขึ้นสู่อากาศภายในเมฆฝนอยู่ ๗ วัน จากนั้นได้อัญเชิญไปยังเมืองปาตลีบุตร พระสังฆมิตตาเถรีอัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์นี้ไปยังลังกาทวีปโดยเรือ ระหว่างทางท่ามกลางหามสมุทรได้อัญเชิญไปยังเมืองพระยานาคเป็นเวลา ๗ วัน เมื่อถึงเมืองอนูราธปุระต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ได้แสดงปาฏิหาริย์ด้วยการลอยขึ้นไปบนฟ้าและเปล่งฉัพพรรณรังสี จากนั้นได้ลอยลงมาประดิษฐานยังพื้นดินในมหาเมฆวันอุทยาน

ต่อมาชินกาลมาลีปกรณ์เล่าถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อินเดียว่าได้ตายลง โดยพระมหะเส็งคิใหม่ของพระเจ้าอโศกมหาราช นามว่า พระนางติสสะเทวี มีความโกรธแค้นต้นพระศรีมหาโพธิ์เพราะเข้าใจเองว่าพระเจ้าอโศกมหาราชรักต้นพระศรีมหาโพธิ์มากกว่าพระนาง จึงเอาเงี่ยงปลาทำลายต้นพระศรีมหาโพธิ์ลง จากนั้นไม่นานพระเจ้าอโศกมหาราชก็สวรรคตเพราะความเศร้าโศกเสียใจ^{๕๓๗}

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่ทูตของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะไปยังเมืองปาตลีบุตรเพื่อทูลเชิญพระนางสังฆมิตตาเถรีและอัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น พระมหินทเธระได้ส่งสมณสามเณรไปยังเมืองปาตลีบุตรเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุจากพระเจ้าอโศกมหาราช และขอพระรากขวัญขวาจากพระอินทร์ เมื่อถึงศรีลังกาแล้วพระบรมสารีริกธาตุจากพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งมีจำนวนมากจนเต็มบาตรได้ประดิษฐานอยู่ที่มิสสกบรรพตหรือเจดีย์บรรพต ส่วนพระรากขวัญได้รับการอัญเชิญขึ้นกระพองช้าง จากนั้นได้สร้างสถูปอุปรามเพื่อบรรจุพระรากขวัญนี้^{๕๓๘}

ส่วนคัมภีร์สังคีตยวงศ์ได้กล่าวเนื้อหาไว้ทำนองเดียวกันไว้ในปริเฉทที่ ๓ อันเป็นเรื่องราวความเป็นไปของพุทธศาสนาในศรีลังกา การสร้างสถูปอุปรามมีเนื้อหาโดยรวมเช่นเดียวกับคัมภีร์อื่น เริ่มต้นโดยพระมหินทเธระใช้ให้พระสมณสามเณรไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากพระเจ้าอโศกมหาราช และอัญเชิญพระรากขวัญข้างขวาจากพระอินทร์ เมื่อได้แล้วพระมหินทเธระได้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เจดีย์ศิริ (มิสสกบรรพต) ส่วนพระรากขวัญด้านขวาประดิษฐานไว้ที่อุปราม^{๕๓๙}

ลำดับถัดไปคัมภีร์สังคีตยวงศ์ได้กล่าวถึงการอัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์มายังศรีลังกา เนื้อหาโดยรวมเป็นเช่นเดียวกับคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวคือ พระเจ้าอโศกมหาราชให้พระนางสังฆมิตตาเถรีอัญเชิญต้น

^{๕๓๗} พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า, ๕๔๐-๕๓.

^{๕๓๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๓-๖๖.

^{๕๓๙} วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ (หมวดศาสนาจักร) สังคีตยวงศ์, หน้า ๔๐-๔๖.

พระศรีมหาโพธิ์มายังศรีลังกา ระหว่างทางมีการอัญเชิญไปให้เหล่านาคราชได้บูชา จากนั้นเมื่อถึงศรีลังกาได้นำไปปลูกที่มหาเมฆวันอุทยาน^{๖๐}

- การสร้างเจดีย์สถานต่างๆ โดยพระเจ้าพุทธกุศมานนโถกัย

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพุทธศาสนาของพระเจ้าพุทธกุศมานนโถกัยได้รับการกล่าวถึงในคัมภีร์ต่างๆ ที่แต่งขึ้นในศรีลังกา เมื่อพุทธศาสนาจากดินแดนนี้เข้าสู่ดินแดนไทยจึงทำให้พระราชกรณียกิจของพระองค์เป็นที่รับรู้ของคนในดินแดนไทยเช่นกัน

ในส่วนของคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้ลำดับการสร้างเจดีย์สถานและสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนาของพระองค์ไว้เช่นเดียวกับคัมภีร์หลายฉบับในศรีลังกา คือ มริจวิฏฐิเจดีย์ โลหะปราสาท และมหาสถูป เนื้อความย่อกว่าคัมภีร์มหาวงศ์ แต่ใจความหลักเป็นเช่นเดียวกัน

การสร้างมริจวิฏฐิเจดีย์มีกล่าวไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์แต่เพียงว่า “พระราชโอรสโปรดให้สร้างมริจวิฏฐิวิหารพร้อมทั้งเจดีย์ สร้างอยู่ ๓ ปีจึงเสร็จ ครั้นแล้วเสร็จ พระราชาทรงฉลองเป็นการใหญ่”^{๖๑} จากนั้นพระองค์พบจารึกคำทำนายที่พระมหินทรเถระทำนายไว้ว่าพระองค์จะสร้างสิ่งก่อสร้างประการต่างๆ ไว้ในพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นจากโลหะปราสาท ชินกาลมาลีปกรณ์เล่าไว้อย่างย่อว่า “ครั้งนั้นพระองค์ทอดพระเนตรเห็นแบบเขียนทิพวิมาน จึงโปรดให้สร้างโลหะปราสาทตามแบบนั้น ด้านกว้างและด้านสูงแต่ละด้าน ๑๐๐ คอก มีชั้น ๔ ชั้น มีห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง สิ่งต่างๆ เช่น สีหบัญชร มีลวดลายวิจิตรงดงามเป็นอนนกะ”^{๖๒} พร้อมทั้งเพิ่มเติมด้วยว่า “เรื่องทีกล่าวนานี้ มีหลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้น”^{๖๓}

สำหรับเนื้อความการสร้างมหาสถูปนั้น เริ่มต้นจากการที่พระเจ้าพุทธกุศมานนโถกัยพบเสาศีลาที่มีจารึกของพระมหินทรเถระว่าพระองค์จะเป็นผู้สร้างมหาสถูป จึงเริ่มตระเตรียมพื้นที่และดำเนินการสร้างมหาสถูปจนถึงห้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงอาราธนาพระภิกษุให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ พระสงฆ์จึงมอบหมายให้พระโสณุตระสามเณรเป็นผู้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากเมืองนาค ซึ่งเป็นส่วนที่โกสิยกษัตริย์ได้ไปในคราวแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

พระเถระได้เล่าความแต่หนหลังให้พระโสณุตระฟังว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอินทร์ถึงพระบรมสารีริกธาตุ ๑ หนานที่โกสิยกษัตริย์จะเข้าไปบูชาว่าอนาคตกาลจะไปประดิษฐานภายในเจดีย์ใหญ่ที่ลังกาทวีป เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วโกสิยกษัตริย์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุนี้ประดิษฐานไว้ในสถูปเมืองรามคาม ต่อมาถูกกระแสน้ำเซาะทำให้พระบรมสารีริกธาตุจมลงน้ำ พระยานาคได้อัญเชิญไปสักการบูชา พระเถระจึงใช้ให้พระโสณุตระไปยังพิภพนาคราชเพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุนี้มาประดิษฐานไว้ในมหาสถูป พระโสณุต

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒-๘๓.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน.

ตระจึงเดินทางไปยังพิภพแห่งนาคด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ได้พระบรมสารีริกธาตุมาจากนายพระเจ้าทูลุฐคามนี้อยู่ได้
ในที่สุด การสร้างมหาสถูปก็ดำเนินต่อไปจนสำเร็จ^{๖๔}

สำหรับสังคดียวงค์ได้กล่าวถึงการสร้างเจดีย์สถานโดยพระเจ้าทูลุฐคามนี้อยู่ไว้โดยย่อในปริเฉทที่ ๒
ซึ่งเป็นเรื่องการสังคายนาพุทธศาสนาในศรีลังกา ๔ ครั้ง ว่า “ตั้งแต่กาลสมเด็จพระสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระ
ปรินิพพานมา ได้ ๓๗๖ ปีพระยาทูลุฐคามนี้อยู่กัณฑ์มาราชเสวยราชย์ในลังกาทวีป ได้สร้างวิหารมริจเจดีย์ ทำ
โลหะปราสาทมีพื้น ๙ ชั้น ประดิษฐานเหมมาลิกมหาสถูป...”^{๖๕} จากนั้นเนื้อหาของแต่ละแห่งจะกล่าวถึงใน
ปริเฉทที่ ๓ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาในศรีลังกา

เนื้อหาในปริเฉทที่ ๓ กล่าวถึงการสร้างมริจเจดีย์ไว้ย่นย่อว่า “ครั้นเมื่องานอัครมงคลสัปดาห์
ล่วงไปแล้ว พระราชาให้สร้างวัดมริจจัตติวิหาร พร้อมกับทั้งพระเจดีย์ งานก่อสร้างนั้น ๓ ปี จึงสำเร็จ”^{๖๖}
จากนั้นก็กล่าวถึงการสร้างโลหะปราสาท ว่าพระเจ้าทูลุฐคามนี้อยู่ได้พบจารึกที่ระบุว่าพระองค์จะเป็นผู้สร้าง
โลหะปราสาท เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นภาพเขียนที่พยิวามาก็ให้สร้างโลหะปราสาท “ใหญ่สูงแต่ละด้าน ๆ มี
พื้นแก้วชั้น ๆ ละ ๗ คอก มีห้องพันท้อง งามวิจิตรเอกไปด้วยสีหปัญชรเป็นต้น” จากนั้นได้กล่าวหาเรื่องโลหะ
ปราสาทมีกล่าวถึงไว้ในคัมภีร์หลายเล่ม เช่น คัมภีร์มหาวงศ์^{๖๗}

สำหรับประวัติการสร้างมหาสถูปที่ปรากฏในคัมภีร์สังคดียวงค์นั้น ได้เริ่มต้นเนื้อหาจากการที่พระเจ้า
ทูลุฐคามนี้อยู่ทอดพระเนตรศิลาปูมามีจารึกที่พระเจ้าเทวมันมียติสสะโปรดให้ทำไว้ โดยข้อความในจารึกเป็น
เรื่องที่พระมหินทเลระพยากรณ์ไว้ว่าพระองค์จะเป็นผู้สร้างมหาสถูป พระองค์จึงดำเนินการสร้างมหาสถูป
จากนั้นพระโสนุดตรามาณเณรได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ โดยพระบรมสารีริกธาตุนี้เป็น
ส่วนที่กษัตริย์อโกลยะได้รับแบ่งไปในวันครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ประดิษฐานไว้ในสถูปเมืองรามคาม ทั้งนี้
พระพุทธเจ้าได้มีพระพุทธรูปพยากรณ์ไว้ก่อนแล้วว่าพระบรมสารีริกธาตุส่วนนี้จะได้ประดิษฐานในมหาสถูปที่ศรี
ลังกา นี้ กาลผ่านไปสถูปเมืองรามคามได้จมลงน้ำ ทำให้พระบรมสารีริกธาตุตกไปสู่เมืองนาค พระโสนุดตรจะจึง
ใช้ปาฏิหาริย์อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่มหาสถูป จากนั้นได้สร้างสถูปองค์นี้ต่อ เรียกชื่อว่า สุวรรณมาลินี สูง
๑๒๐ คอก^{๖๘}

การที่คัมภีร์ที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพุทธศาสนาระยะแรกในศรีลังกา
และการสร้างเจดีย์สถานสำคัญ ทำให้คนในดินแดนไทยเกิดความเข้าใจ ความเชื่ออิศรัทธา และมี
ทัศนคติต่อลังกาทวีปว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา ดังกล่าวนี้ส่งผลต่อทิศทางความสัมพันธ์ระหว่าง
พุทธศิลป์ในดินแดนไทยกับศรีลังกาคด้วย

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒-๗๓.

^{๖๕} วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ (หมวดศาสนาจักร) สังคดียวงค์, หน้า ๕๕-๕๖.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

๒.๔ การเข้ามาของพระเขี้ยวแก้ว

รัชกาลของพระเจ้าสิริเมฆวันณะ ซึ่งครองราชสมบัติในสมัยอนุราธปุระเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๙ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น คือพระเขี้ยวแก้วหรือพระทันตธาตุได้รับการอัญเชิญมายังศรีลังกา ซึ่งต่อมาถือว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่สำคัญอันแสดงถึงสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ศรีลังกา เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติและการเข้ามายังศรีลังกาของพระเขี้ยวแก้วปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทราธาตุงค์ เนื้อหาในคัมภีร์นี้ได้ส่งผลกระทบต่อคัมภีร์ทางศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยด้วย

พระเขี้ยวแก้วเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์ สัมพันธ์โดยตรงกับสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์สมบัติของกษัตริย์สิงหล และเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่คนในดินแดนไทยสักการบูชาเช่นกันตำนานพระเขี้ยวแก้วของศรีลังกาได้รับการถ่ายทอดในคัมภีร์ที่แต่งในดินแดนไทยบ่อยครั้ง สะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุองค์นี้ในทัศนะของคนไทยได้เป็นอย่างดี

๒.๔.๑ ประวัติพระเขี้ยวแก้วในคัมภีร์ทราธาตุงค์ของศรีลังกา

คัมภีร์ทราธาตุงค์หรือตำนานพระเขี้ยวแก้วที่แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีและแพร่หลายไปทั่วนั้นเป็นผลงานของพระธรรมกิตติ ท่านแปลไว้เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยโปลนารุระ โดยอาศัยต้นฉบับเดิมที่เป็นภาษาสิงหล ซึ่งคงแต่งขึ้นตั้งแต่สมัยอนุราธปุระเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๙ ในรัชกาลพระเจ้าสิริเมฆวันณะ^{๖๐๗} อันเป็นรัชสมัยที่พระเขี้ยวแก้วได้รับการอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่ศรีลังกา ปรากฏข้อความตอนต้นของคัมภีร์ว่าพระธรรมกิตติ “ได้รับอาราธนาจากมหาอำมาตย์ชื่อว่า ปริกกมะ ผู้อยู่ในเมืองกาลนคร ผู้รับสนองราชกิจของพระราชาธิบดี ทรงพระนามว่า ลีลาวตี... ได้อาราธนาให้ข้าพเจ้าแต่งคัมภีร์ทราธาตุงค์ ซึ่งนักปราชญ์ในลังกาทวีปแต่งไว้เป็นภาษาสิงหล มาเป็นภาษามคธ เพื่อความเจริญแก่หมู่ชนที่อาศัยอยู่บนเกาะ [ทั้ง ๒]”^{๖๐๘}

เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๕ ปริเฉท ใจความสำคัญในส่วนที่เกี่ยวกับพระเขี้ยวแก้วซึ่งจะเกี่ยวข้องกับคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยสรุปได้ดังนี้^{๖๐๙}

วันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระมีพระอรหันต์นามว่า พระเขมเถระ ได้นำเอาพระเขี้ยวแก้วข้างซ้ายไปถวายแด่พระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งนครทันตปุระ แคว้นกลิงคะ ส่วนพระเขี้ยวแก้วอีกข้างหนึ่ง ๓ องค์ ได้รับการสักการบูชาอย่างที่ต่าง ๆ องค์หนึ่งพระอินทร์รับไปบูชา องค์หนึ่งกษัตริย์คันธรรฐรับไปบูชา และอีกองค์หนึ่งพญานาคได้รับไปบูชา

^{๖๐๗} กรมศิลปากร. คัมภีร์ทราธาตุงค์ตำนานพระเขี้ยวแก้ว. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

^{๖๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๖๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓.

พระเจ้าพรหมหัตถ์ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วไว้ในสถูป เป็นที่สักการบูชาเสมอมา กษัตริย์ที่ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระองค์ ได้แก่ พระเจ้ากาสิราช พระเจ้าสุนันทราช และกษัตริย์องค์ต่างๆ อีกหลายพระองค์ ได้บูชาพระเขี้ยวแก้วไว้ได้ขาด กระทั่งรัชสมัยพระเจ้าकुหฬิยะ พระองค์ได้นับถือพวกนิครนถ์ ในขณะที่ชาวเมืองยังคงบูชาพระเขี้ยวแก้วไม่ได้ขาด ต่อมาพระองค์ได้รับคำแนะนำจากอำมาตย์ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเขี้ยวแก้ว ทำให้พระองค์หันกลับมาบูชาพระเขี้ยวแก้วและนับถือพระรัตนตรัย ในที่สุดได้ขับไล่พวกนิครนถ์ออกจากเมือง

บรรดานิครนถ์มีความโกรธแค้นจึงพากันไปยังเมืองปาดลิสบุตร เข้าเฝ้าพระเจ้าปิตุราช เล่าความเท็จว่า พระเจ้าकुหฬิยะซึ่งเป็นเจ้าเมืองประเทศราชติดเฝ้าที่พระเจ้าปิตุราชนับถือ เช่น พระศิวะ พระพรหม แต่นับถือบูชากระดูกศพแทน ทำให้พระเจ้าปิตุราชโกรธแค้นเป็นอย่างยิ่ง จึงใช้ให้พระเจ้าจิตตยานะยกทัพไปยังเมืองทันตปุระ นำเอากระดูกศพนั้นมาให้พระองค์

พระเจ้าकुหฬิยะได้ต้อนรับพระเจ้าจิตตยานะเป็นอย่างดี ได้สรรเสริญพระเกียรติคุณแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้พระเจ้าจิตตยานะฟัง จนพระองค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธา จากนั้นพระเจ้าकुหฬิยะได้เชิญพระเจ้าจิตตยานะไปนมัสการพระเขี้ยวแก้ว อาราธนาให้พระเขี้ยวแก้วแสดงปาฏิหาริย์ เหาะขึ้นไปบนฟ้า เปล่งรัศมีและแสงแวววับ ทำให้พระเจ้าจิตตยานะละหฤหิตูที่สะสมมานานลงไปได้

กาลต่อมาพระเจ้าจิตตยานะได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วไปยังเมืองปาฏลิสบุตรเพื่อถวายแด่พระเจ้าปิตุราช พระองค์ใช้ให้พวกนิครนถ์นำพระเขี้ยวแก้วไปทำลายทิ้ง เหล่านิครนถ์โยนพระเขี้ยวแก้วลงในกองไฟที่ร้อนระอุ แต่ทันใดนั้นก็เกิดดอกบัวผุดขึ้นมารับพระเขี้ยวแก้ว พระเจ้าปิตุราชยังไม่ละหฤหิตูจึงสั่งให้วางพระเขี้ยวแก้วไว้บนถ้ำ แล้วสั่งให้เอาค้อนเหล็กทุบ พระเขี้ยวแก้วไม่ได้รับความเสียหายแต่ประการใด โดยครึ่งหนึ่งฝังลงไปในถ้ำครึ่งหนึ่งเผลอพ้นออกมา พระองค์เริ่มสงสัยแต่พวกนิครนถ์ทูลว่ากระดูกนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระรามจึงมีปาฏิหาริย์ขึ้นนัก พระองค์จึงให้พวกนิครนถ์นำพระเขี้ยวแก้วออกจากถ้ำด้วยอานาภาพแห่งพระนารายณ์ แต่ทว่าไม่สามารถทำให้พระเขี้ยวแก้วเขื่อนได้

พระเจ้าปิตุราชจึงประกาศถามหาว่าจะมีผู้ใดเชิญพระเขี้ยวแก้วออกจากถ้ำได้ ครั้นนั้นมีชาวเมืองชื่อว่าสุภัททะ เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ถวายบังคมพระเจ้าปิตุราชและได้กล่าวสัจจาสรรเสริญพระพุทธรูปอนงกานันต์บารุ ทันใดนั้นพระเขี้ยวแก้วก็เสด็จออกจากถ้ำ ลอยสู่ฟ้า เปล่งรัศมี ลอยลงมาประดิษฐานบนกระหม่อมของสุภัททะ

ฝายนิครนถ์ต่างพากันกล่าวว่าที่เห็นปาฏิหาริย์เช่นนี้เพราะกำลังวิชาของสุภัททะ ไม่ใช่อำนาจของพระเขี้ยวแก้ว พระองค์จึงใช้ให้สุภัททะกระทำการใดก็ได้ที่จะทำให้หมู่ชนทั่วไปเชื่อว่าป็นอำนาจของพระเขี้ยวแก้ว สุภัททะจึงอาราธนาให้พระเขี้ยวแก้วกระทำปาฏิหาริย์หลายอย่าง ได้แก่ ลอยอยู่ในขันน้ำ โยนลงในหลุมแล้วให้

ช่างเหยียดแต่ก็มีดอกบัวมารองรับพระเขี้ยวแก้วไว้ ทำให้ผู้คนเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง พวกนิครนถ์โกรธแค้นจึงโยนพระเขี้ยวแก้วลงไปในบึงสกปรกทันใดนั้นบึงก็กลายเป็นน้ำผึ้งรดาดชด้วยดอกบัวนานชนิด

ปาฏิหาริย์ต่างๆ ทำให้พระเจ้าปิ่นบูรพาขอมรับนับถือพระพุทธรัตนตรีย์ บูชาพระเขี้ยวแก้วไม่ได้ขาด เมื่อพระองค์เสด็จราชสมบัติก็ได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วคืนแก่พระเจ้าकुสิวะแห่งเมืองทันตปุระ

ในกาลต่อมามีข้าศึกยกกองทัพมาล้อมเมืองทันตปุระ นำโดยพระกุมาร เพื่อมุ่งหวังเอาพระเขี้ยวแก้วไป พระเจ้าकुสิวะจึงรับสั่งแก่เจ้าชายทันตกุมารผู้เป็นราชบุตรเขยและเจ้าหญิงเหมมาลาผู้เป็นพระธิดา ว่าถ้าหากไม่สามารถชนะศึกนี้ได้ทั้งสองแปลงตัวเป็นพราหมณ์อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วไปยังลังกาทวีป

เมื่อทราบข่าวว่าพระเจ้าकुสิวะสวรรคตลงในการศึก เจ้าชายทันตกุมารจึงรีบอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วออกจากเมือง ได้ซ่อนพระเขี้ยวแก้วไว้ในกองทรายริมฝั่งแม่น้ำ จากนั้นกลับไปรับเจ้าหญิงเหมมาลากลับมายังจุดที่ฝังพระเขี้ยวแก้วไว้ ในครานั้นมีพระอรหันต์เหาะผ่านมา มองเห็นว่ากองทรายนี้มีรัศมีรุ่งเรือง จึงลงมานมัสการพระเขี้ยวแก้ว เมื่อทราบความทั้งหมดจากเจ้าชายและเจ้าหญิงจึงกล่าวขึ้นว่า ในระหว่างทางหากเกิดความยากลำบากใดเกิดขึ้นให้นึกถึงท่าน อันตรายใดๆ ก็จะไม่มี

เจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมาลาได้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วล่องเรือผ่านมหาสมุทรจนขึ้นฝั่งที่ลังกาทวีปได้เป็นผลสำเร็จ ระหว่างทางเกิดเหตุอันตรายต่างๆ แต่ด้วยอำนาจของพระเขี้ยวแก้ว เทวดา และพระอรหันต์ ก็ทำให้ทุกอย่างลุล่วงด้วยดี ในครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินลังกามีนามว่าพระเจ้าสิริเมฆวันเดะ ทั้งสองได้เดินทางไปจนถึงเมืองอนุราปุระ เมื่อพระองค์ทราบข่าวการมาถึงของพระเขี้ยวแก้วซึ่งสมกับคำทำนายที่มีผู้พยากรณ์เอาไว้ก็เกิดความปิติ พระเขี้ยวแก้วแสดงปาฏิหาริย์ต่อหน้าพระพักตร์ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง ชาวเมืองทั้งหลายต่างมาชุมนุมกันเพื่อบูชาพระเขี้ยวแก้ว พระองค์จึงเปิดโอกาสให้ชาวเมืองได้สักการบูชาอย่างทั่วถึง เมื่อแล้วเสร็จได้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในพระราชวัง ต่อมาทรงสร้างอภยตตริวิหาร โปรดให้อัญเชิญพระเขี้ยวแก้วไปประดิษฐานไว้ที่นั่น และประกาศพระราชโองการให้มีการฉลองบูชาพระเขี้ยวแก้วทุกปี

เรื่องราวของพระเขี้ยวแก้วปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์เพียงเล็กน้อย ทั้งยังอ้างด้วยว่าเรื่องพระเขี้ยวแก้วนี้ “อันพระอาจารย์เจ้าได้กล่าวพิสดารไว้แล้วในคัมภีร์พระหาฐาตุงคฺฉนั”^{๓๓}

เนื้อหาตามที่ปรากฏในคัมภีร์มหาฐาตุงคฺหรือตำนานพระเขี้ยวแก้วที่กล่าวมาอย่างสังเขปข้างต้น จะเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยด้วย เช่น จีนกาลมลปกรณต์ที่แต่งขึ้นในล้านนา ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช และตำนานเมืองนครศรีธรรมราช สะท้อนถึงความเลื่อมใสศรัทธาของคนในดินแดนไทยต่อปูชนียวัตถุในศรีลังกาได้เป็นอย่างดี

^{๓๓} กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, หน้า ๔๘๐.

๒.๔.๒ พระเชี้ยวแก้วในคัมภีร์ที่แต่งในดินแดนไทย

หลักฐานต่างๆ แสดงให้เห็นว่าผู้คนในดินแดนรู้จักและนับถือบูชาพระเชี้ยวแก้วเช่นกัน เป็นต้นว่าเมื่อพระสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์เดินทางไปยังศรีลังกาก็ได้ตระเตรียมสิ่งของไปบูชาพระเชี้ยวแก้วและเจดีย์สถานอื่นๆ ด้วย^{๓๓๓} ความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในความคิดคำนึงของคนในดินแดนไทยย่อมส่งผลให้เกิดการแต่งคัมภีร์ที่อ้างอิงเรื่องราวของพระเชี้ยวแก้ว ที่จะกล่าวถึงในที่นี้ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ สังคีตยวงค์ และตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งแต่งขึ้นในล้านนาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้กล่าวถึงประวัติการเข้ามาของพระเชี้ยวแก้วสู่ศรีลังกาไว้ค่อนข้างยาว เนื้อหาแสดงความสัมพันธ์กับคัมภีร์หาธาตุดวงค์อย่างชัดเจน เริ่มต้นเรื่องราวโดยสืบย้อนกลับไปยังครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธรูปว่า พระเชเมเดระได้อัญเชิญพระเชี้ยวแก้วเบื้องซ้ายไปจากจิตกาธาน นำไปมอบให้พระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองทันตปุระ จากนั้นเนื้อเรื่องได้ดำเนินไปตามอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์หาธาตุดวงค์ เพียงแต่ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้สั้นกว่า สุดท้ายเรื่องราวจบลงที่พระเชี้ยวแก้วได้รับการอัญเชิญมายังศรีลังกาโดยเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมาลา ตรงกับรัชกาลพระเจ้าสิริเมษวรมัน พระราชาเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระเชี้ยวแก้วเป็นอย่างมาก เมื่อสวรรคตก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ พระเชี้ยวแก้วได้รับการสักการบูชาสืบต่อกันมาโดยตลอด^{๓๓๔}

เนื้อหาทำนองเดียวกับคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งปรับมาจากคัมภีร์หาธาตุดวงค์ของศรีลังกานั้น ปรากฏอยู่ในสังคีตยวงค์ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย โดยมีรายละเอียดอยู่ในปริเฉทที่ ๔ ว่าด้วยพระทันตธาตุประดิษฐานยังศรีลังกา^{๓๓๕}

สำหรับตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ฉบับที่แพร่หลายในปัจจุบันเป็นฉบับที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๑ เชื่อว่าเป็นตำนานที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์^{๓๓๖} เนื้อความตอนต้นเรื่องได้นำเอาตำนานพระเชี้ยวแก้วมาดัดแปลงใหม่ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติการสร้างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช เนื้อหานี้ยังคงคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชด้วย

เนื้อหาส่วนต้นของตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเริ่มต้นจากการกล่าวถึงเมืองทนต์บุรีว่ามีเจ้าเมืองชื่อท้าวโกสิทราช มีพระโอรสและพระธิดาชื่อเจ้าทนต์กุมารและนางเหมมาลา เจ้าเมืองทนต์บุรีนามว่าท้าวอังกุรชราชยกทัพมายังเมืองทนต์บุรีเพื่อชิงพระทันตธาตุ ท้าวโกสิทราชสวรรคตลงในที่รบ เจ้าทนต์กุมารและ

^{๓๓๓} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. (กรุงเทพฯ : สยามประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, มปป.), หน้า ๗๗.

^{๓๓๔} พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๘๐-๘๒

^{๓๓๕} กรมศิลปากร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๓ (หมวดศาสนาจักร) สังคีตยวงค์, หน้า ๑๑๕-๑๒๒.

^{๓๓๖} “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๕), หน้า ๗๘.

นางเหมชาลาจึงอัญเชิญพระเชี้ยวแก้วลงสำเภาไปลังกาทวีป แต่ว่าสำเภาแตกทำให้ทั้งสองพระองค์ถูกซัดมาขึ้นฝั่งที่หาดทรายแก้วทะเลอบ นำเอาพระเชี้ยวแก้วฝั่งไว้แล้วแอบซ่อนตัวอยู่ ต่อมาเมื่อพระอรหันต์ชื่อพระมหาเถรพรหมเหาะผ่านมา เห็นแสงสว่างไสวจึงทราบว่าเป็นพระเชี้ยวแก้วจึงเสด็จลงมากราบไหว้บูชา ได้พบกับเจ้าชายและเจ้าหญิงทั้งสอง จึงทำนายให้ทั้งสองทราบว่าในอนาคตกาลจะมีพระยาชื่อว่าพระยาศรีธรรมโคกราชมาตั้งเมืองใหญ่และก่อพระมหาธาตุสูง ๑๗ วา พระมหาเถรพรหมได้สั่งให้สองว่าหากเกิดอันตรายใดๆ ในการอัญเชิญพระเชี้ยวแก้วไปยังลังกาให้รีบถึงท่านไว้

เมื่อเจ้าชายหนทุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาโดยสารสำเภาอัญเชิญพระเชี้ยวแก้วไปลังกาทวีปอีกครั้งก็เกิดเหตุอัศจรรย์ว่าสำเภาไม่แล่น ชาวเรือจึงคิดว่าเป็นเพราะเจ้าชายและเจ้าหญิงทั้งสองจึงคิดจะฆ่าทั้งคู่ ทั้งสองพระองค์จึงระสีกนึ่งถึงพระมหาเถรพรหม พระอรหันต์นี้จึงเนรมิตตนเป็นครุฑเหาะมายังสำเภา เหตุการณ์ต่างๆ จึงเป็นปกติ ท่านจึงอธิบายถึงเหตุที่สำเภาไม่แล่นเพราะเหล่าคนขึ้นมากุซาพระเชี้ยวแก้ว เรือสำเภาได้เดินทางถึงลังกาได้เป็นผลสำเร็จ ทั้งสองได้มอบพระเชี้ยวแก้วแก่กษัตริย์ลังกา จากนั้นได้ให้สำเภานำทั้งสองกลับไปยังเมืองทนต์บุรี และมอบพระบรมสารีริกธาตุ ๑ ทานกลับไปยังหาดทรายแก้วในจุดที่เคยฝังพระเชี้ยวแก้วส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งกลับไปยังเมืองทนต์บุรี^{๑๑๑}

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาส่วนต้นของตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกับตำนานพระเชี้ยวแก้วจะพบความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ส่วนนี้ดัดแปลงมาจากตำนานพระเชี้ยวแก้วอย่างแน่นอน โดยวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั่นเอง

อนึ่ง เหตุการณ์หลังจากนี้จะแตกต่างไปจากตำนานพระเชี้ยวแก้ว โดยเป็นเรื่องราวของพระเจ้าศรีธรรมโคกราชสร้างเมืองและสร้างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ซึ่งรายละเอียดของเหตุการณ์นี้จะกล่าวไว้ในบทต่อไปซึ่งกล่าวถึงพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยตรง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับคัมภีร์และลายลักษณ์อักษรที่แต่งขึ้นในศรีลังกาและไทย ที่นำไปสู่ความคิดหรือความเชื่อว่าศรีลังกาเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา เป็นบ้านเมืองที่พุทธศาสนารุ่งเรือง และเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา สามารถประมวลเนื้อหาที่น่าร้อยเรียงจนทำให้ผู้คนในอดีตเกิดความคิดหรือความเชื่อดังกล่าวได้ดังนี้

๑. พระอดีตพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังศรีลังกา และครั้งหนึ่งเคยประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นเนื่องด้วยพระอดีตพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วย
๒. พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันได้เสด็จมายังศรีลังกามาถึง ๓ ครั้ง เพื่อตระเตรียมดินแดนนี้ให้เป็นที่ตั้งมั่นพุทธศาสนา

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔-๘๐.

๓. พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันได้พยากรณ์ถึงเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนาที่จะเกิดขึ้นในศรีลังกา เช่น การเผยแผ่พุทธศาสนาของพระมหินทลระ การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในสถูปศักดิ์สิทธิ์

๔. เจตียสถานศักดิ์สิทธิ์ในศรีลังกาสร้างขึ้นตามพุทธพยากรณ์

ภาพจำผ่านตัวอักษรเหล่านี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งให้พระภิกษุและผู้ปกครองในดินแดนไทยนำพุทธศาสนาจากศรีลังกาเข้ามาตั้งมั่น ส่งผลให้เกิดการบวชพระภิกษุตามแบบแผนของศรีลังกา มีทั้งการบวชผ่านพระภิกษุที่บวชมาจากศรีลังกา หรือเดินทางไปบวชใหม่ที่ศรีลังกาโดยตรง เกิดการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นเนื่องด้วยพุทธศาสนาจากศรีลังกาสู่ดินแดนไทย ราวกับถนนทุกสายในพุทธศาสนาได้มุ่งสู่ลังกาทวีป ในที่สุดได้ส่งผลให้พุทธศิลป์ไทยมีความสัมพันธ์กับพุทธศิลป์ลังกา ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ทางรูปแบบและความสัมพันธ์ทางแนวความคิด ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป แต่ละบทจะเป็นเนื้อหาทางพุทธศิลป์ของแต่ละยุคสมัย ซึ่งทำให้เห็นภาพพัฒนาการทางความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนไทยกับศรีลังกาในบริบทพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ได้เป็นอย่างดี

